

szombat

1998. április

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Kardos G. György

Itamár Józ-Keszt
Lichtmann Tamás
Szabolcsi Miklós
Székely Gábor
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)

Gadó János, Várai Emil

A megjelenést támogatják:
Nemzeti Kulturális Alap,
Magyar Sajtóalapítvány,
Táncsics Mihály Alapítvány,
Ronald S. Lauder Foundation,
New York

A címlapon Marc Chagall
Széder című grafikája

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselő:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárult:

1998. március 16-án.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:

311-9214/136, 137

Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@c3.hu

Címünk az interneten:
<http://www.c3.hu/~szombat>

Előfizethető

a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP

11709002-20066703

„Szombat” számú alszámlán.

Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
Lapzártá után – Hamis számlák
a hitközségen (*Várai Emil*)
- 3 Konrád György: Aforizmák
a zsidók tartósságáról – I. rész
- 7 „Magyarországhoz tartozom,
ez az én kultúrámm...”
– Pető Iván arról, mit jelent
számára a zsidóság?
- 11 Sípnak, Dobnak egy a hangja
– Tudósítás az ortodoxia
zárszámadó közgyűléséről (*g.j.*)

VILÁG

- 12 A nyomáskiegyenlítés törvénye
- 14 Olaszország – Új „betérési
törvény”

IZRAEL

- 16 A „mártírok” és a „szörnyeteg”
– Izrael az iszlám szélsőségesek
szemével (*Gadó János*)

Summary

The April issue of *Szombat* begins with **György Konrád's** essay, "Aphorisms on the Durability of the Jews", in which one of the most acclaimed contemporary writers of Hungary - who acted as the president of the International Pen Club until 1997 - notes that he sees "as Jewish this transcendent, surpassing passion, the ability of individuals to break away from their environment, to achieve distance, and to be able to view their own world ironically".

"I belong to Hungary: this is my culture, this is where I grew up" - is the key theme of the interview given by **Iván Pető**, the recently-resigned former president of the *Alliance of Free Democrats*, the leading liberal party of Hungary. This party is often identified with Jews by the extreme right.

The Hungarian Orthodox Community has recently held its annual meeting to review the community's accounts. However, instead of an overview of the community's assets and liabilities, the president, **Hermann Fixler** offered a series of moral admonitions and historical overview, and thus continued the traditions of the Socialist period.

An anonymous letter is accusing the leaders of the official Jewish Community of protecting one of its employees who

19 Jubileumi készülődés

...és ami az ünnepségekből
elmarad

HAGYOMÁNY

20 Visi Tamás – „Képmutató
farizeusok” II.

KULTÚRA

22 Animus és Anima
– Kiss Csaba drámája
a Budapesti Kamaraszínház
Shure Stúdiójában (*Dalos
László*)

24 BERLINALE 1998 – Időutazások
a múltban – kamerával
(*Surányi Vera*)

30 Lapozgatás az interneten
(*Feldmájer Sándor*)

31 Könyvespolc – Amit eddig nem
írtak meg (*Frideczky Frigyes*)

fraudulently took almost ten million forints (50.000 dollars) with forged accounts. A photocopy of the false accounts could be found in the envelope of the letter. The leaders of the Community recognize that the accounts are false, but they claim, they were misled as well.

The Jewish community in Italy has also experienced the division which has beset the Jewish world since the strengthening of the ultra-Orthodox. The Jewish school in Milan has started applying much stricter admission criteria: only students whose mothers are Jewish are now admitted.

In the Islamic countries and, although to a lesser extent, in the Third World, Israel is regarded in much the same spirit as the European Jews were at the turn of the century Europe: the general population, which only perceives the disadvantages of modernization, has made a scapegoat of the country, blaming their plight on Israel. This is the main conclusion of **János Gadó's** article: "The Martyrs and the Monster".

A new play, *Animus and Anima*, by **Csaba Kiss**, premiered recently in Budapest. The play is based on **Géza Csáth's** Freudian-inspired psychological essay, analyzing the mental disorders of a Jewish woman arising from her sexuality.

Olvasóink írják

Körültekintés korszakfordulón

Miáltal magaslik ki a huszadik század a zsidóság utolsó húsz évszázada közül? Vagy más szóval: mivel szorítja háttérbe a zsidó történelem utolsó két évezredét?

Mindenekelőtt a Soa által, ami két évezredre szóló esemény volt. Másodsor: a zsidó államiság újjáteremtésével Izrael földjén, amely ugyancsak ilyen jelentőségű tény.

E kettőben mindenki egyetért. Van azonban három további esemény is, amelyek horderejének a zsidók és a nem zsidók nagy többsége nincs tudatában, jóllehet hasonló jelentőségűek, mint az első kettő.

Először: A keresztény egyházak és felekezetek, elsősorban a katolikus egyház, kinyilvánították, hogy véget vetnek a zsidókkal és a zsidó vallással szembeni kétezer éves polémiának és ellenségességnek. Erről az oldalról csakugyan befejeződött a zsidó nép kárhovatása.

Másodsor: A 20. század utolsó évtizedében már csak egyetlen szuperhatalom létezik a földön. Az amerikai zsidó elit mind az állam és a gazdaság, mind a média és a kultúra területén része az amerikai hatalmi elitnek. Erről a hatalmi pozíciójáról már több ízben bebizonyo-

sodott, hogy képes kifelé (Amerikán kívülre) sugározni erejét. Ez történt, amikor Brezsnjev idejében kikényszerítette a szovjet határok megnyitását a zsidók kivándorlása előtt. Ez jelent meg Amerika közel-keleti politikájában Nixon elnöksége óta. Ez mutatkozik meg ma bizonyos államok, bankok, biztosítótársaságok, múzeumok, városi önkormányzatok stb. által a második világháború előtt, alatt és után tanúsított magatartás politikai és jogi megkérdőjelezésében. Ez érvényesül a feledés és a csend ötven éve után a hibás magatartás következményeinek korrigálására már megtett lépésekben. Kétezer-valahány év óta most először történik meg, hogy a diaszpórában élő zsidók valamely országban a hatalmi elit részét képezzék, báminő kis részét is.

(Folytatás a 32. oldalon)

Lapzárta után

9 760 000 FORINT

Hamis számlák a hitközségeken

„Tisztelt Hittestvérem! A zsidóság iránt érzett felelősségemtől áthatva küldöm ezeket a számlákat. Tudnia kell, hogy nem megy minden rendben a hitközségnél, lopnak és csalnak, és semmi sem szent nekik...” Így kezdődik az a levél, amelyet március elején kaptak a Budapesti Zsidó Hitközség elöljárói, a hitközségi körzetek elnökei és tekintélyes zsidó személyiségek. A levélhez öt számlamásolatot is mellékelte feladójuk, amelyeket **Nagy Sándor**, Pécs, Uitz Béla utca 2. szám alatti temető-karbantartó állított ki a budapesti Kozma utcai temetőben végzett fakivágásért, sírkőtisztításért, rönk-kitermelésért, gyomtalanításért, sírkőjavításért 1995-ben és 1996-ban felvett 9 760 000 forintról.

A **Zucker Gerson** álnévű levélíró (aki vezetéknevűként **Zoltai Gusztáv** ügyvezető igazgató magyarosítás előtti nevét, utónévként pedig zsidó nevét használta – tehát alighanem „bennfentes”) azt állítja, hogy a levélhez mellékelte számlákat **Karádi Gábor**, a „temető vezetője” állította ki hamis névre és az ezeken feltüntetett összeget is ő vette fel. (Karádi Gábor hitközségi alkalmazottként alapszabályellenesen az elöljáróság tagja is.)

Az ügyre akkor derült fény, amikor a számlákat benyújtották az APEH-hez az áfa visszatérítésére. Ismét a levelet idézzük: *„...ott derült ki, hogy nem lehet visszakérni az áfát, mert ilyen ember nem létezik, és ilyen adószám nincs. Szeretném ezt az ügyet nyilvánosságra hozni, mert ez így nem mehet tovább, és nem maradhatnak titokban ezek az ügyek.”*

A levelet és a számlamásolatokat szerkesztőségünk is

megkapta. Elsősorban az érintettekkel akartunk beszélni, illetve kerestünk az ügyben illetékes személyt.

*

Garami László, a Chevra Kadisa igazgatója csak annyit mondott, hogy a levél nyomán Zoltai Gusztáv vizsgálatot rendelt el, amely még nem zárult le, Nagy Sándorral pedig személyesen sohasem találkozott.

Március 18-án felkerestük Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgatót és **dr. Hajabács Júlia** gazdasági vezetőt. Zoltai úr a következőket mondta:

– Bár a Chevra gazdaságilag önálló intézmény, március 12-én elrendeltem, hogy a Chevra igazgatója hivatásos igazságügyi szakértővel vizsgálta meg: a számlán szereplő munkák elvégzésre kerültek-e, a kifizetett összeg reális-e. Azt is megvizsgáltam, hogy a munkákat a szabályoknak megfelelően írásban rendelték-e meg. Az eredményt holnap várom. Hajabács Júliától pedig azt kértem, hogy 1995. novemberből készítsen részletes kimutatást a Chevra felújítási munkáiról és az ezekhez kapcsolódó kifizetési utalványokról. (Az ügyvezető igazgatótól azt is megtudtuk, hogy a március 23-án kezdődő héten informálja az elöljáróságot a vizsgálatokról, s ennek eredményét csak azután adja át a sajtónak. A *Szombat* akkor már nyomdában van, így arról áprilisi számunkban nem tudunk beszámolni.) Hajabács Júliával beszélgetésünket így rögzítette a magnetofon:

– A névtelen levélíró által küldött számlamásolatok valóban az önök által kifizetett számlákról készültek?

(Folytatás a 32. oldalon)

KONRÁD GYÖRGY

Aforizmák a zsidók tartósságáról

I. rész

Zsidónak lenni több ezer éves kihívás. Világnép, szinte mindenütt ott van, és ami régóta van, az fennmarad.

Vannak zsidók, és már mióta! Ez a furcsaság tény, és ebből következik szinte minden. Van-e másik világnép? A kínai talán még öregebb, de ők kevésbé illeszkedtek bele a nyugati világ társadalmába, kevésbé formázták azokat, és az otthoniak sokkal többen vannak, mint a diaszpórában élők. Zsidók vannak mindenhol, jellemző rájuk a térbeli és időbeli határok, akadályok áthidalása.

A neheztelő rokonokat: a vallási,cionista-nemzetállami és a világi-univerzalista opciót összetartja a holocaust megrázkódtatása mint abszolút negatívum mind a három számára. Ez az egyetlen nép, amely a legkülönfélébb korokban és környezetekben megmaradt annak, ami. Áthaladt a többiekén, az adaptáció legkülönözőbb szerepein és álarcain. Asszimilációját határok között tartja az a titkos meggyőződés, hogy zsidónak lenni nem kevesebb, mint bármi másnak lenni.

*

A zsidó reflexió áthidal, összekapcsol, eltávolodva átlát, és a konkrétól könnyedén fölleng az absztrakthoz, majd vissza: oszcillál.

Zsidónak látom ezt a transzcendáló, túlhaladó szenvedélyt, az egyén képességét arra, hogy leszakadjon a kör-

nyezetéről, hogy distanciára tegyen szert vele szemben, és képes legyen arra, hogy a saját világát ironikusan nézze.

A zsidó realista módon transzcendens. Nem fél túlmenni az adott világ adott határain, tudja, hogy van több is, hogy a hegyen túl is emberek laknak.

Alkalmazkodó, udvarias, törvénytiszteelő különmaradás.

A spirituális alap: az egyének egyenrangú, isteni méltósága, interitása, sérthetlensége, az emberiség egységének az eszméje, minden ember istene közös.

A zsidók számára nincsen az ember és az isten között valami közbülső metafizikai stáció, nincs istenember, nincs istenné vált ember.

Ami emberi, az maradjon csak emberi.

Mózes is ember, Dávid is ember, Jézus is ember, mind a felebarátunk, mind gyarló és mindegyiknek részleges az igazsága.

A messiás pedig csak várasson még magára, ne siessen.

A zsidónak nem muszáj vallásosnak lennie; ha nem hiszi, hát nem hiszi istent, aki nem emberi, hanem az örök jelenlét, az, aki az embert látja és hallja, sőt meg is hallgatja, isten az, akihez a vallásos ember beszél.

A zsidók adták a világ bibliai metaforáját.

*

A zsidók általában élénkséget hoznak, kezdeményeznek, az egymáshoz súrlódó identitások termékenyek. Kívülről is látnak, nemcsak belülről. A zsidók öntudata általában paradox, másoké is, de a zsidóké mindenestre az, szabályszerűen az. Ellentétes hajlandóságai vannak, és egyiket sem akarják elfojtani.

*

Transznacionális nép nemzetállamokban! Hova húzzon a szíve? A nemzetállamhoz inkább, vagy a világzsidósághoz inkább? Ez olyan kérdés, amelyet nem kell feltenni, mert nemkívánatos elköteleződés akár az egyik, akár a másik válasz. Az ember szabadsága abban áll, hogy konkrét alternatívákat mérlegelve dönt elvei, ízlése és hangulata szerint.

*

Van egy zsidó világnép, amely már nyugodtabban tartja magát zsidónak, mert kevésbé kell félni, de azért mégis, mindenütt a világon érez valami bizonytalanságot, mert nemcsak zsidó világnép van, hanem van világantisemitizmus is. Az izraeliek sem érezhetik magukat teljes biztonságban, ott is van a szomszédban olyan, aki megölné őket, csak mert zsidók. Volt egy nevezetes, később istenként tisztelt zsidó, akit a szavaiért megöltek. Zsidó szokás ilyen helyzetbe kerülni. Zsidó szokás a szavaknak ilyen eltúlzott jelentőséget adni, akár meg is halni értük. Zsidó história, hogy az embert megölik azért, ami.

*

Az Úr, aki az ismert elbeszélés szerint Sínai hegyén szóba állt Mózesrel, azt mondta magáról, hogy vagyok, aki vagyok. Az Úr ezt az isteni identitást várja el az ő választottaitól is. Ezt a rettenetesen fáradtságos, tapogatózó azonosságot. Ki látta? Ki hallotta? Mózes, egy zsidó, aki talán nem is volt igazában zsidó. Fennáll a követelmény azóta, hogy legyünk azonosak önmagunkkal, és hogy vállaljuk a szövetséget, amelyet különféle atyák, meg ez a Mózes a láthatatlan

hanggal kötöttek. A próféták szerint ez szövetség a lelkiismeretünkkel, a lelkünk hangjával. A fennmaradás titka – mondják a próféták – a hűség magunkhoz, egy vállalkozáshoz.

*

A legtöbb nép embereit be lehet olvasztani, a zsidókat aránylag nehéz. Az a valami, ami őket fenntartja – hosszú altatás és önköltés után – a magukat te-repszínűvé álcázó zsidókból is kibúvik. A cionisták után a diaszpórazsidók is kezdenek beletörődni abba, hogy azok, amik, és már nem is olyan szomorúak emiatt. Kibújnak a dobozból, itt is, ott is megjelennek az ő hordozható istenükkel egy különös stratégia megtestesítői. A bújócskázó zsidó már kevésbé jellemző a világi zsidóság köreire, miért is takamák a zsidóságukat, néha inkább a hencegés izetlenségeibe tévednek.

*

Aki a civilbátorságig menően, egyénileg az, aki, az ilyen ember ingerültséget kelthet maga ellen. A zsidók alighanem megelőzték a németeket a modernizációban, a nyugati értékválasztásban; a zsidóknak kézenfekvőbb volt az univerzalizmus. Erre volt bosszú a nemzetiszocializmus. Voltaképpen a németek is erre vágytak: kimenni a nagyvilágba. Az európai zsidók vesztek, nem voltak elég éberek, és nem voltak elég jó stratégiák, ha tisztában látnak, akkor többen menekülnek meg. Nem védekeztek kellő elszántsággal. Ma Izrael és a világzsidóság virtuálisan ott áll bármely országon belül élő zsidók mögött. A zsidó öntudat Izraelben és Amerikában erősebb, és kevésbé paradox, mint Közép-Európában, Auschwitztól nem különösebben messze.

*

A világi zsidó megválasztja, hogy mit tart meg a parancsolatokból. Csökken-ti a kötelezettségeit, a rituális előírásokat, és azt gondolja, hogy van fontosabb dolga is tavasszal, mint a homec elégetése. A könyvespolcán nem ad helyet vallási diszkriminációnak. Van több is, mint zsidónak, kereszténynek, muzulmánként lenni. Embernek lenni minden csoportidentitásnál több. A zsidóknak az a dolguk, hogy gyakorolják az emberiséget, hogy megértsék és méltányolják a másik embert a maga különösségében.

*

Emberiség? A különös tisztelete.

Az egyik így imádkozik, a másik úgy, mind tisztel valami magasabbat, ünnepelesebbet, rendkívülibbet, emberfelettit, mind fölfelé ácsingózik, mind valami követelménynek hiszi az istenit, a tisztaság követelményének, amely azt akarja, hogy emelkedj felül a kis érdeken és a kis ügyeken.

Tudjál néha kibontakozni az itt és most testi valóságából, szabadulj ki a földi gravitációból, röptesd a lélekdarat, tekints magadra hegycsúcsról, madártávlatból, nézz búcsúzóan, a vonatablakon kitekintve arra, ami ott marad helyhez kötve, elmozdíthatatlan. A személy életrajzában a város epizód. A város életrajzában a személy epizód.

Halljuk a buzditást, hogy nézzük az életünket némi nyugodt eltávolodásból, teaszertartás közben, sivatagi sátorban, európai kocsmában, vagy közel-keleti kávéházban. Az a szint, ahol olyankor vagyunk – vallásérzékeny. A *detachment* állapotaival mindenki meg van ajándékozva, amikor az álom elvissz, amikor egy szállodaszobában úgy érezzük, hogy minden, ami addig volt, messze van, másutt van.

*

Más vagy-e a szállodaszobában, amikor kilépsz az ágyból, és bemegy a

***A zsidók számára
nincsen az ember és az isten
között valami közbülső
metafizikai stáció, nincs
istenember, nincs istenné
vált ember.***

fürdőszobába, majd felveszed a fehér inget, szürke öltönyt, fekete cipőt, majd lemegy a reggelizőhelyiségbe, ahol mindenki nagyjából hasonlóképpen viselkedik. A világi zsidó olyan, mint a többi ember. Vannak élethelyzetek, amelyekben nagyjából ugyanazt teszi minden náció gyermeke.

*

A zsidó transzcendál, de hová? A családias paradicsom irányába. A folytatódás az ő életének az értelme, és általában a felesége a lelkiismerete. A zsidó utópia a barátságos vacsoraasztal. Ennél nem jobb a mennyország és az angyalok kórusa. Asszony, gyerekek, unokák, rokonok, barátok, vendégek, helybeliek és utasok a megterített ünnepi vacsoraasztal körül. Vonzóbbat

nehéz kitalálni, a zsidók ezt az utópiát kívánják mindenki másnak is. Ez a másvilág, annyiban is *más*, hogy most éppen biztonságos, hogy most éppen nem törnek rájuk, hogy nem dobognak az ablak alatt a harcosok lovai. A gyerekek erre a kis kályhameleg, családi boldogságra emlékeznek, amikor mindenki szerette egymást, talán ez volt a másvilág, amit a zsidó itt keres a földi életében, mert nem gondolja, hogy ennek az élvezetéhez előbb meg kellene halnia.

*

A zsidók nem nagyon emlegetik-igérik a lélek örök életét. Tudomásul veszik a halált. Nem gondolják, hogy minden szenvedésért megvigasztaltatunk, össze tudják kötni az istenhitet az emberi sors vállalásával, ezért etikai realitáknak nevezném őket. Nem halasztják el az üdvözülést a túlvilágra, a halál utáni feltételezett öröklétre. Nem gondolják, hogy a földi élet hibáira létezik mennyei korrekció, kárpótlás, engesztelő jóvátétel. Az történt, ami megtörtént, és ezt már nem lehet megmástitani. Hibázhatsz, de nincsen égi védőháló.

Az igazi történés nem odaát van, hanem itt van, ez az. Ez pedig bár néha siralomvölgy és botrány is, többnyire azonban a munka és a köznapi örömköbálatok terepe. Hát igen, mondja a zsidó, dolgozni kell, ez már így van Káin óta, elvesztettük az ártatlanságunkat, beleharaptunk a tudásba, a bujaságba és a bűnbe, nincs tovább gondtalan gyermekkor.

A felnőttiség etikája, ezt keresik a bölcsőbb zsidók, ami abban is megnyilvánul, hogy többre tartják a tanulást, mint a verekedést. A zsidók elismerik, hogy a világ hatalmas, sőt túl hatalmas, és kiszámíthatatlan erők dúlnak benne, ezért igazodni kell hozzá, számolni kell vele, tudomásul kell venni, meg kell érteni, és alkudozások után egyezséget kell kötni vele, a lehetőségek közül a kevésbé rosszat kell megkeresni, illúziók nélkül a kisebbik rosszról, de ez mind nem elég, mert ehhez hozzá kell tenni valami többet.

Választottnak lenni annyit jelent, hogy mind feltételezzük ezt önmagunkról, mert netalán mind-mind ki vagyunk választva valamire, és megpróbáljuk kitalálni, hogy mire. A lelkiismeretünk hangja szerint feladatokat adunk önmagunknak. Segítő önuralom nélkül nincsen felnőtt ember. Aki ahe-

lyett, hogy rendszeresen dolgozna, másokat szid, nem felnőtt. Vannak nem felnőtt közvélemények. A sértődöttség nem realista lelkiállapot, és nem kedvez a viruló túlélésnek.

A zsidóknak lenne okuk a sértődött beállítódásra, de az érettebb zsidók ettől eltanácsolnak; nem begubózni kell, hanem kezdeményezni, hogy ilyen szerencsétlenség még egyszer ne fordulhasson elő. A zsidóknak dolguk van, a világ összekapcsolódik, fűződik, ezt kell elősegíteni, mert ez akadályozza meg az újabb holocaustokat. Bárkinek a gyerekét ölik, az elviselhetetlen, és a zsidóknak különösképpen elviselhetetlen kell hogy legyen. A zsidóknak az a feladatuk, hogy tanuljanak Auschwitzból, és mindent, ami olyan, ami hozzá hasonlít, ami igazolja és mentegeti – elutasítsanak, függetlenül attól, hogy éppen kít fenyeget a genocídium.

A galut, a diaszpóra a valóság terepe, a galut párhuzamos a globalizációval, szétszóratás a földkerekségen: ez annyit jelent, hogy a zsidóknak – hűen maradvan önmagukhoz – meg kell tanulniuk, ismerniük kell ezt a bolygót és a lakóit, segíteniük kell abban a munkában, amely az emberiséget az ő összetartozására emlékezteti.

*

A transzcendencia a családi folytonosság, plusz önuralom, mondhatnám alázat, amely ezt lehetővé teszi. Önfegyelemnek és tisztasági szabályoknak alávetett élet, amelyben testi szokások kultikus jelentőséget nyernek, és megszenteltként emelkednek ki a profán tengerből, ahogy az ünnep is kivétel a köznapok sorában. A zsidó ezt a reálisan lehetséges, evilági túlvilágot akarja megvédeni, vagy a fenyegető hatalom árnyékában átmenteni, túléléshez segíteni. A külső legyen szerény, a belső legyen gazdag. Belecsempészni az ünnepet a világba, hogy legyen. A kötelező szombat a szellemi eltávolodás parancsa, hogy elgondolkodjunk az életünkön. A szombat erre van teremtve és megőrizve. Megtisztálkodunk, jól eszünk, és belenézünk a gyertya lángjába.

*

Sok világi zsidó, mint például e sorok szerzője, nem különbözteti meg a szombatot: megpróbál minden napból szombatot csinálni. Nem különbözteti meg a szentet és a profánt, azt szereti, ha ezek egymásba játszanak. Nem megy zsinagógába, inkább olvas, és le-

het, hogy gőgből, lustaságból, de ritkán szeret belebonyolódni a kollektív rítusokba. Az egész világirodalom az övé. Magasabb instanciája minden jó könyv, minden mű, amelyet megcsodál. A nem zsidók is tekintsek magukénak az összes judaikat, a Bibliától kezdődően napjainkig. Ez a textus is egy judaika, és nem kevésbé egy hungarika. Minden zsidó szerző minden műve – bármely nyelven íródott is – judaicának is tekinthető. A zsidó szerzők műveiben benne

*A felnőttség etikája,
ezt keresik a bölcsebb zsidók,
ami abban is megnyilvánul,
hogy többre tartják a tanulást,
mint a verekedést.*

van az ő észjárásuk, érzékenységük, de ha valóban műalkotásról van szó, akkor ugyan nem irreleváns, de nem is elsőrendű jelentőségű, hogy a szerző milyen néphez tartozik. A jelentős mű átmeleg a határokon, kultúrákon, századokon. A világi ember választ, és mindenféle szent könyv érdekli, de a világi zsidó „szent” könyvei az ő saját választottjai. Maga választja meg a szentségeit. Bár szépek is tudja látni az ortodoxiát, nem szán annyi időt rituális kötelességeire, amennyit azok igényelnek. Inkább magánszertartásai vannak, azt tartja a magáénak, ami tetszik neki.

*

Zsidónak lenni rendkívüli tanulási kötelezettség. Ismernie kell azt a sok nemzeti civilizációt, amelyekkel a zsidóknak dolga, szoros érintkezése van. A diaszpórazsidóra ez különösképpen áll, mert a zsidók Izraelben épp annyira hajlamosak, mint bármely más nép, a túlzó nemzeti köldöknézésre. Úgy elvannak foglalva magukkal, hogy kevés figyelmük marad a nagyvilágra, annál is inkább, mert a hely ügyei gyakran élethalálügyek. A diaszpórazsidóknak is megvan a maguk szubkulturális egoizmusa, de kénytelenek megérteni a helyi másfajta érzékenységeket, és hogy az antiszemitizmus ne váljon fenyegetővé, a maguk módján igyekeznek ártalmatlanítani a lokális xenofób romantikát. Hogy mentse a bőrüket, befolyásolniuk kell a közvéleményt, mert ha ezt a munkát nem végzik el, akkor előfordulhat, hogy megölik őket, és ez persze megesett akkor is, ha szor-

galmasan igyekeztek elvégezni, csak éppen nem sikerült.

*

A világi zsidó baráti körében vannak zsidók, de vannak nem zsidók is. Mindenütt megeszi azt, amit a helybeliek esznek. Nem érezeti, hogy amit ők szeretnek, az tisztátalan és szentségtelen. Öltözetével, hajviseletével nem különbözteti meg magát, mert azt különködésnek vélné. Legfeljebb szándéktalanul különbözteti meg magát. Miért csak szándéktalanul? Fél magát azonosítani? Nem akarja vállalni, hogy ő zsidó? – hallom a vádló kérdést. De hát én soha sehol nem viselek semmi folklorisztikust. Voltaképpen a szűkebb tárgyi környezetem is esetlegesnek tartom. Az elmélyülésben a környezet nem zavar. Viszoly-

gok a feltűnősködéstől, nem vagyok konkretista-animista. Nem viselem magamon emblémaként a vallásomat, világnézetemet, soha semmilyen jelvényt nem hordtam a gomblyukamban. Valószínű, hogy a szekularizáció folytatódik, az emberek rendelkezni akarnak a szabadidejükkel, és csak alkalmilag vesznek részt a szerintük túlságosan hosszú közös, templomi istentiszteleten.

Tartózkodóan méltányolják a vallási rítusokat, amelyeknek az az értelme, hogy engedelmessé vájunk, hogy meg-hajtsuk a fejünket az Örökkévaló előtt, és sűrűn hajlongunk.

*

Zsidó lehet annyiféle, ahány ember van. Egy ember attól zsidó, hogy annak mondja magát. Ha annak mondja magát, akkor valószínűleg foglalkoztatja ez a tényállás, gondolkodik rajta, sőt valami közösséget is érez más zsidókkal, élőkkel és halottakkal. Nem gyakori, ha valaki, aki nem zsidó, mégis annak állítja magát. Minden más definíció bizonytalan, a zsidó identitásnak csak az a biztos kritériuma, ha valaki zsidónak mondja magát, és ez még akkor is így van, ha sem az anyja, sem az apja nem volt zsidó.

*

A nagyobb integráció jó a zsidóknak: egy a többi között. Az EU-ban nem normális a tömeges antiszemitizmus, mert egyre normálisabb a különbözőek egymásmellettsége. A nagyvárosi világi polgár olyanfajta viszonyban van a valóságokkal, mint a nemzeti konyhaművészetekkel, hol ebbe, hol abba a nem-

zeti vendéglőbe tér be, és nem eszik minden szombaton sóletet.

*

A diaszpórazsidóknak nem áll érdekében egy autonomista elkülönülés. Nem előnyös lemenniük a nagy pályáról a kis pályára, és kisebbségi (esetleg pozitív diszkriminációra szoruló) intinkultúrát kifejleszteni. Szerencsésebb beszövedve az egészbe érvényesíteni a saját színeket. A diaszpórazsidók érdekeltek a lokális integrációban, ezt már Jeremiás próféta is így látta és tanácsolta. A különböző helyeken élő zsidó polgárok részei akarnak lenni országuk- városuk társadalmának és kultúrájának.

Mit jelent az integráció? Azt, hogy törvénytisztelők, adót fizetnek, és részt vesznek a közéletben, hogy anyanyelvüként vagy tanult nyelvként beszélnek a helyi nyelvet, megismerkednek a helyi többség kultúrájával, és gyarapítani próbálják azt. Másrészt a zsidó közösségek lazán kapcsolódó részei valami virtuális zsidó világközösségnek, kapcsolatban vannak egymással és az izraeli zsidókkal.

*

A világbanlét a különőség elviselésének kényszerével jár együtt. A különőségre és a vele járó megkülönböztetésre mint kihívásra többféle válasz lehetséges. Az egyik a menekülés, a mimikri, megszüntetni a különbséget, és vele együtt a – valószínűleg hátrányos – megkülönböztetést. Ezen belül lehetséges eljárás volt a zsidók felé nyomuló harag átirányítása egy másik célpontra, illetve csak a zsidók egyik csoportjára, az ortodoxokra, a nemrég bevándoroltakra, a még nem asszimiláltakra, a furcsákra és a feltűnőkre, a kapitalistákra, vagy a kommunistákra, majd kommunista rezsimekben a disszidensekre. Ezek az álcázási törekvések a valódi antiszemitát nem tévesztik meg, és nem tudják a vérbeli antiszemitizmust sikeresen eltéríteni, ráadásul erkölcsileg is kétesek.

A zsidók többnyire annak az országnak a nyelvét beszélik, ahol élnek, részt vesznek annak életében, dolgoznak érte, lojális állampolgárok, sőt túlmennek a puszta állampolgári jelenlétten a mélyebben megéretté azonosulásig, behoznak azonban a helyi diskurzusba új elemeket is, mint például a kritikai önreflexió komoly és ironikus formáit, és passzívak a szomszéd gyűlöletének a társasjátékában.

Ha német zsidók voltak, lanyhábban gyűlöltek a franciákat, ha francia zsidók voltak, lanyhábban gyűlöltek a németeket, mint a helyi többség. Hűvösebben osztoztak a nacionalista közérületben, habár ellenpéldák is adódnak nagy számban, de mindent összevéve némi semlegességet mutattak olyan konfliktusokban, amelyeket mesterségesen felfokozottaknak láttak, annál is inkább, mert a másik oldalon is voltak zsidók, talán éppen rokonok. Miért gyűlölje egymást egy német és egy francia zsidó?

Logikus, hogy a zsidók a többiekénél nagyobb mértékben voltak érdekelve a

Aránylag sok zsidó vett részt mindenféle pacifista szerveződésben, és ilyen irányba vitték a nemzetközi munkásmozgalmat, de hogy a bolsevik zsidók a demokratikus alkotmányossággal való szakítást választották, ez veszedelmes hiba volt, öngyilkos hiba.

békében. Roppant kényszeredetten alkalmazkodtak a nacionalista gyűlöletekhez, akár nagy, akár kis nemzet gyűlölködött, mert nemcsak a nagyhatalmak ápolitak nagy távlatú, imperialista gyűlöleteket, de a kisebb nemzetek is megtették a magukét a saját szomszéd-ságukban.

Logikus, hogy aránylag sok zsidó vett részt mindenféle pacifista szerveződésben, és hogy ilyen irányba vitték a nemzetközi munkásmozgalmat, de hogy a bolsevik zsidók a demokratikus alkotmányossággal való szakítást választották, ez veszedelmes hiba volt, öngyilkos hiba, saját biztonságukat is aláásták azzal, hogy a formális szabadságjogokat valamilyen szubsztantívna, lényeginek gondolt ideológiai sémával cserélték fel, amely az emberek egyik csoportját isteníttette, a másikat demonizálta. A gettó elhagyását a felvilágosult liberalizmus tette lehetővé, ezzel szembefordulni árulás volt és önzéses butaság.

(Második, befejező része következő számunkban.)

Révbe ért gyerekek

Múlt évi decemberi számunkban híradás jelent meg arról, hogy a főtí gyermekvárosban az állam gondjaira bízott három zsidó gyermek sorsa bizonytalan. Azóta sok minden történt, köszönhetően a feljűk nyújtott segítő kezeknek. A gyerekek nevelőszülőkhöz kerültek, akik biztosítják számukra a rendezett élet feltételeit és segítenek megőrizni zsidó identitásukat. A Hasomer Hacair ifjúsági szervezet programjain rendszeresen részt vesznek, sőt a szervezet szűkös költségvetéséből bútorokkal és egyéb támogatásokkal segítette őket. Jelenleg szociális ösztöndíjjal az egyik zsidó iskola (egyébként igen eredményes) tanulóit, ahol sok barát-ra leltek. Nyáron természetesen a szarvasi tábor vendégei lesznek, ahol a kellemes légkör és társaság minden bizonnyal feledtetni fogja velük a közelmúlt megpróbáltatásait. Aki szívén viseli a gyermekek sorsát és komoly szándékkal segíteni szeretne, kérjük, jelezze szerkesztőségünknek, ahol tájékoztatást nyújtunk ennek módjáról.

Örülünk, hogy segíthettünk...

A Szombat 1989–90-es évfolyamának számaiban még külön rovat foglalkozott az eltűnt személyek kutatásával. Akkor átlagosan 10-15 hirdető kereste eltűnt rokonát, ismerősét.

Számunkra is örömteli meglepetés volt, amikor ez évi februári számunkban feladott hasonló hirdetés gazdája jelezte szerkesztőségünknek, hogy az általa keresett személy a hirdetés megjelenése után két nappal jelentkezett nála. Kóhegyi Erzsébet negyven éve nem látott barátnőjét kereste, aki az alija után pár évvel ismeretlen helyre költözött Izraelben, és kapcsolatuk akkor megszakadt. Bár a hirdetés csak kevés adatot közölt, az eltűnt barátnő egy rokona értesítette őt, és negyven év után ismét felvehették egymással a kapcsolatot.

Akinek hasonló problémája van, írjon szerkesztőségünk címére, mi örömmel segítünk.

Rózsa György

Exkluzív

E számunkban kezdődő sorozatunkban az elkövetkező hónapokban politikusokkal, művészekkel és más ismert személyekkel beszélgetünk. Érdekes emberekkel, akikben talán csak annyi a közös, hogy zsidók, bár ez különböző hatással van életükre, eltérően vállalják származásukat, a közösséghez tartozást. Aki erre most azt mondja, hogy a festőnél csak az számít, hogy jó-e a képe, a színésznél, hogy szépen deklamálja-e Hamlet monológiáját, a politikusnál, hogy elég népszerű-e, nos annak is igaza van. Mégis úgy gondoltuk, érdemes a *Szombat* hasábjain olyasmiről is szót ejteni, amire máshol nincs alkalom.

„Magyarországhoz tartozom, ez az én kultúráram...”

Pető Iván arról, mit jelent számára a zsidóság?

Pető Iván a Szabad Demokraták Szövetségének volt elnöke és frakcióvezetője, a magyar politikai közélet egyik meghatározó szereplője.

Zsidóságát soha nem tagadta. A politikussal Dési János beszélget.

– Nemrégiben jelent meg Gerő Andrással közösen készített képekönyve, a *Befejezetlen szocializmus, ami arról szól, miként tudunk szembenézni a közelmúlt történelmével. Mennyire tud ön szembenézni a saját történelmével, a múltjával?*

– Szembe tudok nézni veled! Persze sokkal könnyebb a dolgom, mint az előttem járó korosztályok tagjaié volt. Azért gyakran eszembe jut, ha korábban születek, akkor én hogyan viselkedtem volna. Sokan úgy tesznek, mintha nem értenék azokat, nem tudnák beleképzelni magukat azok helyébe, akik a holocaust után visszatértek Magyarországra, és ha nem is bosszút kívántak állni, de mindenesetre abból a szemszögből nézték a világot, hogy mi történt velük, a családjukkal. És kár is lenne tagadni, hogy nagyon sokan egyetlen lehetőségnek azt tartották, ha

csatlakoznak a kommunista párthoz. Ilyesmire gondolok, amikor azt mondom, hogy nekem egyszerűbb, mert ilyen helyzetbe nem kerültem. Vagy nagyon könnyű ítélkezni azok fölött, akik aláírták, hogy besúgást vállalnak. De ha az ember belegondol, hogy mit tett volna, ha megzsarolják, zaklatják a családját? Ha én azt mondom most, hogy szembe tudok nézni a múltammal, mert semmi vállalhatatlant nem követtem el, akkor ehhez az is hozzátartozik, hogy az igazán nehéz helyzetektől megkímélt az élet. Persze kortársaim közül is jócskán akadnak, akik túlzottan alkalmazkodtak az előző rendszerhez, beléptek a pártba a karrierjük érdekében, és sok más olyasmit is csináltak, amivel ma már nem büszkélkednek, és amit én nem tettem meg. Azért sok olyan helyzet is adódott, amikor én is választhattam volna a rosszabb megoldást.

– A közelmúltban azért akadt önnek is egy kínos ügye. Perbe keveredett egy volt színésznővel, Kéri Edittel, s ebben a vitában édesapja ÁVH-s múltja volt a tét. Sokan úgy vélték, mindez igazolása a hírhedt, Apák és fiúk című, önt támadó cikknek.

– Ma már bánom, hogy pereskedni kezdtem, vagyis hogy a szüleim pereskedni kezdtek. Azzal, hogy bíróság elé került az ügy, elfogadtam, hogy valami féle felelősséggel tartozom a szüleimért – akár csináltak valamit, akár nem. Az én szüleim akármik is voltak, bőségesen állják az összehasonlítást Kéri Edittel. Ebben a vitában egyébként is a szüleimről volt szó és nem az én

cselekedeteimről. És én mindig azt képviseltem, hogy ki-ki a maga tetteiért felel, s nem a rokonai, felmenői cselekedeteiért.

– 1990 után gyakran hallható vélemény volt, hogy az SZDSZ-t olyan zsidók alapították, akiknek a szülei hitű kommunisták, pártfunkcionáriusok voltak, ahogy ez a már emlegetett „Apák és fiúk”-ban is szerepelt.

– Az emberek többségét nem érdekli, hogy kinek mi a származása, mik voltak a szülei. Legfeljebb a politikusok egy szűk körét, meg néhány súlyos előítéletes gondolkodással megvert embert izgat mindez. Az SZDSZ-re leadott szavazatok, az SZDSZ-hez való viszonya a polgárok többségének nem ezen múlik. Úgyhogy ehhez képest csak másodlagos, hogy szociológiai értelemben mennyire igaz ez az állítás. Akad benne persze részizgagság, és az én ügyem jó volt arra, hogy ezeket kiemeljék. De ha a valós tényeket nézzük, akkor például az én szüleim soha nem voltak vezető pozícióban. Az sem igaz, hogy az SZDSZ vezetőinek családi háttere mind egyforma lenne. A sokat emlegetett Kis János édesapja a háborúban meghalt, a mamája és a nagynénje nevelte. Tamás Gáspár Miklós Erdélyben nőtt fel, az apja nem zsidó, erre TGM-et azzal vádolták, hogy jó, akkor biztos a Securitate besúgója volt. Annak is megvan a maga történeti-politikai okai, hogy miért olyan emberek alapították a Szabad Demokraták Szövetségét, amilyenek, de ez semmiképpen sem sematizálható. És az egyáltalán nem igaz, hogy olyanok hozták volna létre, akiket

a kommunista szülei megvédték a hatalommal szemben. Hiszen akik az előző rendszer ellen felléptek, azok mindazoknak az atrocitásoknak ki voltak téve, aminek mások, akik hasonlóval próbálkoztak. Haraszi Miklós azon kevesek közé tartozott, akik ellen eljárás indult a hetvenes években, s végül éhségstrájjal érte el, hogy szabadlábba helyezték. Kis János 17 évig csak alkalmi fordításokból élt és így tovább.

– Párttársa, Konrád György egy, a Szombatban megjelent esszéjében azt írta, hogy „a zsidók ne tóduljanak be a politikai osztályba, teljesítményük legyen minél inkább személyes. A zsidók gyakoroljanak némi rezervált önkortóztatást, ami olyan emberhez illik, aki tudomásul veszi, hogy az emberek többsége őt mint kisebbséget szemléli.”

– Én másként gondolom. Azzal sokszor találkozom, hogy számon tartják a zsidóságomat, de azt nem fogadom el, hogy a zsidóknak önként kellene azt vállalniuk, amit éppen az antiszemiták szeretnének elérni. Lehet, hogy számolnia kell egy zsidó származású politikusnak azzal, hogy antiszemita érzelmeket vált ki pusztán a léte – de nem hiszem, hogy ez teljes rezerváltságot követelne. Sok, úgymond keresztény politikust látok, akire ráférne a Konrád György-i tanács, mert ők feltehetően jobban irritálják a lakosságot, mint esetleg a zsidó származású politikusok.

– Meglehetősen elterjedt, hogy azért nem lett négy évvel ezelőtt pártja miniszterelnök-jelöltje, mert zsidó.

– Az, hogy nem én lettem a listavezető és a miniszterelnök-jelölt 1994-ben, inkább arra vezethető vissza, hogy az én karakterem, az a fajta politikusi magatartás, amit a nyilvánosság előtt mutatok, nem biztos, hogy megfelel annak a képnek, amit az emberek a miniszterelnök-jelöltreől alkotnak. Ezért én vetettem fel ezt a kérdést.

– A Magyar Narancsnak volt egy nevezetes cikksorozata, a „Mérleg utca nyelve”, eszerint többek között azért sem akarták, hogy ön legyen a listavezető, mert egy közvélemény-kutatás szerint a választópolgárok 55-60 százaléka nem fogadná el, hogy az országnak zsidó legyen a miniszterelnöke. Magunk közt szólva az SZDSZ-nek már 1994-ben sem volt sok esélye arra, hogy miniszterelnököt adjon. Úgyhogy nem lehet, hogy ez a zsidó származás csak ürügy volt arra, hogy kiüssék a vezető helyről?

– Kezdjük ott, hogy ami a Magyar Na-

rancsban megjelent, az nem igaz. Amint már mondtam, én vetettem fel, hogy ne legyenek listavezető.

– A felmérés léte igaz?

– Erre már pontosan nem emlékszem. De egy ilyen közvélemény-kutatás önmagában nem mond semmit. Ha úgy tennék fel a kérdést, hogy le-

het-e olyan miniszterelnöke az országnak, aki kompromittálta magát az előző rendszerben, vagy érintett az újnőkörvény alapján, akkor feltehetően legalább hasonló rossz eredményt kapnánk. Miközben a miniszterelnök ilyen személy, pártjának semmi hátránya nincs ebből. Másrészt készültek közvélemény-kutatások a politikusok elfogadottságáról, és az engem elutasítók aránya egyáltalán nem volt magas.

– Akkor mégiscsak eszköz volt arra az a zsidó miniszterelnök elfogadottságát firtató kutatás, hogy őt hátrább sorolják.

– Kétségtelenül akadt olyan kollégám, aki szerint az emberek előítéletből úgy gondolják, hogy a zsidók mások, mint a többiek. És ha nincs is Magyarországon a szélesebb közönségben antiszemizmus, azért hátrány lenne a pártnak, ha velem indulna kormányfőjelöltként. Más kérdés, hogy ebben igazuk volt-e, vagy sem. De a döntő ok semmiképpen nem ez volt. Inkább az, hogy én inkább – ahogy mondani szokták – értelmiségi

mentalitású politikus vagyok. A patetikus szónoklatok helyett szívesebben tartok némi távolságot, a megnyilatkozásaimban is mindig megtalálható valamifajta önreflexió. Egyébként 1994-ben, ha nem is volt túl valószínű, azért kizárható sem volt az esély, hogy az SZDSZ adja a kormányfőt.

– Egy, a Szombatban megjelent tudósítás szerint Szekeres Imre, az MSZP frakcióvezetője szóba hozta mindezért egy Madsike-rendezvényen. Szekeres azt mondta: „Az osztrák szocialista párt néhány vezetőjével beszélgettünk erről, azonos véleményen voltunk, az ilyen esetekben nem az illetőre kell bízni a döntést, hanem politikai mérlegelés szükséges. Az osztrákok elmondták, hogy Kreisky is félt a jelöléstől, nem is akarta elhinni a választási győzelmet.”

– Én is azt hiszem, hogy a személyiségjegyek fontosabbak, mint a származás. Franciaországnak is volt zsidó miniszterelnöke és nemzetgyűlési elnöke. Angliában többször is választottak zsidó származású miniszterelnököt, a konzervatív kormány utolsó külügyminisztere is zsidó származású volt. Vagyis Nyugat-Európában teljesen bevett dolog, hogy a zsidók ugyanúgy politikai karriert csinálhassanak, mint a nem zsidók.

– Ezekben az országokban általában erősebbek a demokratikus hagyományok, talán az antiszemizmus sem olyan jelentős.

– Azért Franciaországban komoly szélsőjobbboldali, nemzeti radikális párt működik, az „idegenekkel”, nemcsak a zsidókkal, de például az arabokkal szembeni ellenérzés viszonylag erős. Szóval erről hosszasan lehetne vitatkozni. Mindenesetre Konrád György elenére én úgy gondolom, hogy nem kell önként tudomásul venni a származás miatti megfontolásokat. Mindenkinek magának kell eldöntenie, hogy mit egyeztethet össze az önmagáról alkotott képpel.

– Lehet, hogy az önmagáról alkotott képnek jobban megfelel a történész Pető Iván. Most könyvet ír, újra publikál.

– Képviselőként dolgozom tovább, ezért túlzottan nagy léptékű tudományos munkákba nem akarok belefogni. Persze van, aki vállalkozó amellelt,

hogy képviselő, én történész vagyok. A történészkedés és a politika együtt harmonikus világot teremt számomra.

– Említette, hogy fontosak a politikuskok személyiségjegyei. Aki a reflektorfényben áll, annak gyakran beszélnie kell a magánéletéről. Ön ezt kollégáinál jóval ritkábban teszi meg.

– Kétségtelenül van egy határ, amin túl nem kívánom a magánéletembe belekeverni a politikát. A feleségemnek és a gyermekeimnek is megvan a saját élete. Tudom, hogy Amerikában elképzelhetetlen egy politikus, aki a felesége nélkül indul kampánykörútra – nálunk is akadnak, akik szívesen szerepelnek a családjukkal. Én nem.

– A választók is szeretik az ilyesmit. Mégiscsak jó látni, hogy milyen családapá mondjuk az az ember, akire szavaznak.

– Nem akarok én feltétlenül minden elvárásnak megfelelni. De fontos, hogy legyen egy olyan szférája az életnek, ami csak az enyém. Egyébként nem bújok el a világ elől. Olyan házban lakom, amelyben sok ember él, látják, mekkora szatyrot cipelek.

– Az előbb ön, most ismét én hivatokozom Konrád Györgyre. A Szombatban megjelent egy másik írása szerint a zsidók attól az adománytól vagy teherből, hogy zsidónak születtek, nem tudnak megszabadulni. Önnek a származása inkább adomány, vagy teher?

– Sem az egyik, sem a másik. Egyébként is nagy a különbség aszerint, hogy ki milyen családból származik. Én nem egyszerűen zsidó családból származom, hanem zsidó proletár családból. Az apai nagyapám foltozó suszter volt, az anyai nagyapám, amíg teljesen tönkre nem ment, kiskereskedő, aztán gyári munkás. Apám kárpitósként, anyám kárpitos varrónőként dolgozott. Az ilyenfajta származás nagyon más, mintha valaki egy nagypolgári zsidó családból jön és élvezzi az ebből adódó jobb feltételeket a kulturálódásra, művelődésre. Egyébként mindaddig, amíg politikus nem lettem, nekem különösebb konfliktusom nem volt abból, hogy zsidónak születtem. Lehet, hogy akadtak, akik a hátam mögött össze-súgtak, de azt sem vettem észre. Amikor a nyilvánosság előtt kezdtem szerepelni, akkor szembesültem azzal, hogy bizonyos közegben ez hátrányt jelent, számon tartják. Amint mondtam, nem értek egyet abban Konrád Györggyel, hogy a zsidóság önkorlátozást kell hogy jelentsen. De azt sem

vállaltam volna, hogy bárkit zsidóként képviseljek. A zsidóságomat természetesen mindig vállaltam. Amikor erre lehetőségem adódott, fontosnak tartottam, hogy megjelenjek zsidó rendezvényeken. Bár ha én elmentem egy holocaust-émlékünnepra, vagy beültem a zsinagógába, az korántsem volt olyan érdekes, mint amikor Torgyán József jelent meg valahol kapedlivel a fején. Lemondásomkor egyáltalán nem volt szempont, hogy most egy zsidó pártelnökkel kevesebb lesz. Jobban mondván az egyetlennel.

– A már idézett Magyar Narancs-cikkben az szerepel, hogy nem sokkal azelőtt, hogy mégsem önt állították miniszterelnök-jelöltnek, Izraelben járt egy pártküldöttséggel, ahol úgy ünnepezték, mint Magyarország jövőző zsidó miniszterelnökét.

– Ez sem igaz.

– Izraelben azért járt?

– Jártam, és nagyjából ennyi a valóság ebből a Narancs-cikkből, úgyhogy nem is érdemes vele foglalkozni.

– Az utazásról azért kérdeztem, mert azt mondta, hogy a zsidósága nem volt különösebben fontos az életében. Oda akartam kilyukadni, hogy mégis, amikor Izraelben járt, más szemmel nézett körül, mint mondjuk egy nem zsidó pártvezető?

– Én csak azt tudom, hogy én mit éreztem.

– Rendben, akkor úgy teszem fel a kérdést, más dolog Izraelbe pártküldöttséget vezetni, mint mondjuk Amerikába?

– Először is, nem tapasztaltam Izraelben, hogy bennem a zsidó politikust látnak. Tudommal szerveznek olyan eseményeket, amikor kifejezetten zsidó politikusokat hívnak meg a világ minden részéből. Ám engem mint egy magyar párt elnökét kezeltek és nem mint zsidó politikust. Ami Izraellet, nagyon érdekes út volt, de semmi olyasmit nem éreztem, hogy én oda tartoznék. Élnék ott távoli rokonaim, de más országban is élhetnek. Természetesen sok mindenhez más a személyes viszonyom. Sokkal jobban át tudom érezni, mit jelenthet az, amikor embereket származásuk alapján megkülönböztetnek, üldöznek. A zsidóságom azt is jelenti, hogy bizonyos dolgok belőlem másfajta érzelmekeket válthatnak ki, mint a nem zsidókból. De én akkor is úgy érzem, hogy én Magyarországhoz tartozom, ez az én kultúráim, itt nevelkedtem föl.

Segítse Ön is a rászorulókat!

Számos, főként nyugdíjas olvasónk jelezte, hogy az év elején megemelt kényszerült lapár miatt nem tud 1998-ban előfizetni a Szombatra. Kérjük mindazokat, akiknek ez módjukban áll, teremtsék meg a lehetőségét, hogy a rászorulóknak ne kelljen nélkülöznie az évek során rendszeres olvasmányá vált lapunkat, s fizessenek elő számukra egy-egy évfolyamot.

Aki eddig nem jelezte, hogy ez okból nem újította meg előfizetését, kérjük, írjon vagy telefonáljon szerkesztőségünknek, s mi a „segélyalap” feltöltődése nyomán igyekszünk mihamarabb postázni a Szombatot.

Helyesbítés

A Szombat 1998. márciusi száma 30-31. oldalán található, *Paradoxonok imakönyvei* című cikkben több alkalommal is hibásan jelent meg az egyik imakönyv, a *Sámuel Imája* héber címe: természetesen a helyes átírás *T'filát Smuel*.

Fizessen elő Ön is!

Még mindig nem késő! Ne felejtse el megújítani Szombat-előfizetését 1998-ra!

Amennyiben egész évre (összesen 10 Szombat-számra) előfizet – belföldre 2000 Ft-ért, külföldre 40 USD-ért (légipostázással) –, nem érinti az esetleges évközi áremelés. Aki a jelzett összegnél többet szán a Szombat céljaira, lapunk jövőjét, prosperitását segíti elő.

Az alábbi megrendelésre belföldre csekket küldünk Önnek, külföldről közvetlen banki átutalással fizetheti elő a Szombatot.

Címünk: Szombat szerkesztősége
1065 Budapest, Révay u. 16.

Tel.: 311-9214, tel/fax: 311-6665

— levágandó —

Megrendelem a Szombat című folyóiratot 1998-ra, 2000 Ft-ért. Az előfizetési díjat az önök által küldött csekken kívánom átutalni.

Név:

Cím:

A Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány felhívása

A Közalapítvány célja, hogy a magyarországi zsidóság újjászervezhesse vallási, kulturális és oktatási rendszerét, a magukat zsidónak vallók erősíthessék identitásukat és a rászorulókat javíthassák szociális helyzetüket.

A Közalapítvány ezért pályázatot hirdet meg a következő célokkal:

A.

A vallási élet támogatása

1. Oktatás, nevelés
 - a.) Gyermekek oktatás, formális és informális keretek között, iskolákban és iskolán kívül
 - b.) Felnőttoktatás
 - c.) Az oktatással, neveléssel kapcsolatos tudományos kutatások
2. A zsinagógai vallási élet kiegészítő támogatása
3. Könyv, folyóirat és kiegészítő kiadványok támogatása azzal, hogy csak konkrét művek, kiadványok kiadása támogatható
4. Vallás-kulturális, művészeti célok támogatása
5. A zsidó vallással kapcsolatos ismeretterjesztés támogatása
6. Egyéb média-hordozókon megjelenő, vallással kapcsolatos alkotások támogatása

B.

A zsidó nép egységét szolgáló feladatok támogatása

1. A héber nyelv és kultúra tanítása, oktatása, terjesztése
2. A magyarországi és a világ többi részén, különösen az Izraelben élő zsidók kapcsolattartásának támogatása, ideértve az egyes emberek kapcsolattartásának és a szervezetek kapcsolattartásának támogatását
3. A zsidó kultúra támogatása és terjesztése
 - a) Az oktatási, nevelési célok támogatása, ideértve a gyermek- és felnőttoktatást, a formális és informális oktatást az iskolákon belül és kívül
 - b) Könyv, folyóirat, időszaki kiadványok és bármely más média-hordozón megjelenő alkotások támogatása azzal, hogy csak konkrét művek támogathatók
 - c) Bármely hordozón megjelenő művészeti alkotások támogatása
4. A zsidósággal kapcsolatos kutatások, ideértve a történelmi kutatásokat, kiemelve a vészkorszak történetének feldolgozását és a jelenkori kutatásokat
5. Zsidó érdekvédelmi feladatok támogatása
6. Az antiszemitizmus elleni küzdelem támogatása
7. A szélesebb értelemben vett sporttevékenység támogatása
8. A zsidó közélet támogatása

C.

Szociális célok

1. Egészségügyi tevékenység támogatása
 - a) Kórházi betegápolás
 - b) Járóbeteg ellátás és ápolás
 - c) Otthoni betegápolás
2. A rászorultak szociális gondozása
 - a) Szervezett közétkeztetés támogatása
 - b) Szervezett otthoni étkeztetés támogatása
 - c) Házi gondozás támogatása
3. Szervezett formában történő üdülés támogatása

A pályázatokat a Kuratórium bírálja el. A pályázat folyamatos, de az elbírálás szakaszos. Ezért célszerű a pályázatokat 1998. május 15-ig benyújtani, mert a Kuratórium elsősorban ezekről a pályázatokról fog dönteni. Az egyes témákra és pályázatokra fordítható összegről a rendelkezésre álló eszközök függvényében és a beérkezett pályázatok ismeretében fog döntés születni.

A pályázatokat a Közalapítvány irodájához kérjük benyújtani (1062 Bp. Lendvay u. 17-19., vagy Pf 1001, 1387 Bp.). A pályázatnak tartalmaznia kell a támogatandó célt, a pályázó korábbi hasonló munkásságának leírását, részletes költségvetést és a kért támogatás mértékét. További felvilágosítást Sebes Gábor irodavezető ad (374-3074, 374-3075, fax: 374-3076).

Sípnak, Dobnak egy a hangja

Tudósítás az ortodoxia zárszámadó közgyűléséről

– Szeretettel üdvözlök mindenkit, aki megjelent ebben a szokatlan időpontban – üdvözölte **Fixler Herman**, az Autonom Ortodox Hitközség elnöke a zárszámadó közgyűlés résztvevőit a szokott időpontban. A budapesti ortodoxia sajátos hagyományai szerint minden évben *Zájin Ádár* ünnepén, másfél órával a mincha ima kezdete előtt tartja zárszámadó közgyűlését. Úgyszintén a hagyományokhoz tartozik, hogy a közgyűlés idejének túlnyomó részét Fixler elnök beszámolója tölti ki, melyben a száraz számadatok előnyösen keverednek erkölcsi intelmekkel, történelmi visszatekintéssel és az antiszemitizmus elleni küzdelem fontosságának hangsúlyozásával.

– *Azért tartjuk a közgyűlést Zájin Ádárkor, mert a szeretet alapvető kötelessége a Chevra Kadisának* (elsősorban temetésekért felelős „Szentegylet” – G. J.) – okolta meg a hagyományt az elnök, bővebben nem fejtve ki az összefüggéseket.

Mózes halálának hagyomány szerinti évfordulóján az elnök a „nagy zsidó vezető” ifjúságát, vezérré válásának történetét mesélte el. – *Az ő példáját követjük mindig mi, zsidó vezetők* – jelentette ki az elnök. – *Soha nem volt könnyű zsidó vezetőnek lenni* – folytatta. Megemlékezett a holocaust áldozatairól, ostromozta a feltámadó újfasizmust és a törvény szemhunyasát térnyerésük felett, majd felkérte a főkönyvelőt a zárszámadás adatainak ismertetésére. A kérdezett minden eddiginél tömörebben, összesen négy mondatban ismertette a gazdálkodási adatokat. Eszerint a gazdálkodás bevételai 65 millió 902 ezer forintot, kiadásai 83 millió 570 ezer forintot tettek ki. A veszteség évről évre nő – ismertette a trendeket. Az óvoda és az iskola hasonló adatai 80 millió 673 ezer, illetve 108 millió 967 ezer forintba rúgtak. – *Nem akarom hosszú időre igénybe venni a türelmüket* – indokolta szokatlan rövidségét a könyvelő, majd további fél órára ismét Fixler elnök vette át a szót. Dicsérte az ortodoxia intézményeiben (konyha, szeretetotthon, mézszárszék) dolgozók önfeláldozó munkáját, majd saját érdemeit méltatta, melyek eredményeképpen az

„Vezetők és vezetettek egysége.” Fixler Herman elnök beszédét olvassa. (Bacsikai Sándor felvétele egy korábbi közgyűlésen készült)

egykor gazdasági csódtömegben vergődő ortodox intézményeket talpra állította. – *Ezt azért tudtam megtenni, mert mindenki mellettem állt* – folytatta az elnök, rátérve kedves témájára vezetők és vezetettek egységéről. – *Ne engedjük vadhajítások elburjánzását! Mindenki tudja, mire gondolok* – zárta gondolatmenetét Fixler Herman, és e sorok írója meggyőződhetett róla, hogy rajta kívül valóban mindenki tudja, mert senki nem tette fel a kezét, hogy megkérdezze: mire gondol az elnök.

– *Az ortodoxia eddig semmit nem kapott vissza egykor elvesztett ingatlánból* – ismertette ezután a sérelmes állapotokat a szónok és reményét fejezte ki, hogy a neológ hitközség közreműködésével ezen változtatni fognak. – *Most remélhetőleg kapunk majd 60 milliót* – közölte, nem részletezve, hogy ez az összeg mit takar. De mindezt csak a Síp utca (neológ hitközség) és a Dob utca (ortodox hitközség) hangjának összecsengésével lehet elérni. – *Jövőre 300 milliós tervünk van* – hangzottak el további rejtélyes számok, végül az elnök elmondta, hogy már hozzákezdtek a Kazinczy utcai nagytemplom felújításához.

– *Aki hozzá akar szólni, az most tegye, de röviden, mert nincs sok időnk* – ve-

gezte – szintén a hagyományok szellemében – hetvenperces expozéját az elnök. Két hozzászóló jelentkezett. Az egyik a hittestvérek segítségét kérte a halottmosdatáshoz, mert ezt a munkát nem bírja tovább az a néhány önfeláldozó ember, aki eddig végezte. A másik hozzászóló elmondta, hogy egy ismerőse valamilyen adminisztratív hiba folytán nem kapta meg a svájci 400 dollárját, és hozzátette: több ilyen esetről is hallott. Kérte, hogy vizsgálják meg az ügyet.

Ezután **Feldmájer Péter**, a Mazsihisz elnöke emelkedett szólásra, és a hagyományok szerint méltatta az ortodoxia munkáját, majd röviden válaszolt a második hozzászóló szavaira: az alkalmanként fölmerülő hibák ellenére a 400 dollárokat postázó közalapítvány irodája jó munkát végzett: a közgyűlés időpontjáig több mint tizenötezeren kapták meg az értesítést.

Végül Fixler elnök megszavaztatta a közgyűlést, amely az 1997-es zárszámadást és az 1998-as költségvetést egyhangúlag elfogadta. E sorok írója pedig azon gondolkodik, hogy az 1999. évi közgyűlést kihagyja: a szigorúan a helyi hagyományok szellemében zajló eseményt az eddigiekből már ki tudja következtetni.

A nyomáskiegyenlítés törvénye

Amikor az amerikai köztudatba hirtelen berobbant Lewinsky-ügy nyomán Clinton elnök széke meginogni látszott, fölrémlett a vesztély, hogy mindez hatással lehet Amerika Közel-Kelettel kapcsolatos politikájára is. Az amerikai Izrael-barát lobby legett azonnal működésbe lépett.

A botrány tetőfokán még nem volt világos, miképp befolyásolja a szexbotrány az amerikai külpolitikát. Egyesek attól féltek, hogy Clinton elnök megrendült helyzetét külpolitikai sikerekkel próbálja majd ellensúlyozni és növeli a nyomást **Benjamin Netanjahura:** engedjen a palesztin követeléseknek. Mások, épp ellenkezőleg, azt gondolták, hogy a botrányban vergődő elnökből több engedményt lehet kicsikarni. „A botrány minden téren meggyengítette az elnököt, abban is, hogy Izraelre nyomást gyakoroljon. Ez a politika. Kemény játékot játszunk” – mondotta **Mandell Ganchrow,** az amerikai ortodox zsidóság egyik csúciszervének, a több mint ezer közösséget képviselő *Orthodox Union*-nak vezetője. Mióta az izraeli belpolitikai megosztottság egyre jobban átszivárog az amerikai zsidók körébe is, Ganchrow a Netanjahu-párti jobboldal egyik vezér-

alakja lett. Amerikai zsidó körökben a „galambok” még óriási többségben vannak, de a „hējáknak” is megvannak már a maguk „kijáró emberei” a Fehér Házban és a Capitoliumon – épp olyan jó kapcsolatokkal, mint a liberálisoknak. (Izrael középponti helyét a zsidó világban mi sem illusztrálja jobban, mint az amerikai zsidóság megosztottságának okai: a Netanjahu-kormány politikája, a betérési törvény – olyan kérdések, amelyek Izraelben keletkeztek, csak ott van értelmük.)

A Lewinsky-ügy a hēják körében inkább optimizmust váltott ki: úgy ítélték meg, az elnök érzékenyebbé vált a nyomásgyakorlásra. Közülük egyesek szemében az ügyben nem túl dicső szerepet játszó Lewinsky kisasszony valóságos zsidó hősnővé vált, aki megnyitotta az utat Izrael barátai előtt. A Jerusalem Post karikatúrája ezt a felfogást gúnyolta ki, amikor purimi szerepeket osztott az ügyben érintettek: Clinton elnök volt *Ahasvérus király,* **Hillary Clinton Vasti királyné, **Arafat a gonosz Hámán és Monica Lewinsky Eszter...** (Az arab sajtó egy része viszont vérezen komolyan vette ezt a verziót: számos palesztin és egyiptomi lap számára bizonyított tény volt, hogy a zsidók Monica Lewinsky közreműkö-**

désével csapdába csalták az elnököt, hogy aztán megszarolhassák...)

Morton Klein, a ZOA (Amerikai Cionista Szervezet) jobboldali, Netanjahu-párti elnöke amerikai szokás szerint hirdetéseket tett közzé a *New York Times*-ban, amelyekben felsorolta, hol, mikor sértette meg a palesztin fél az előli megállapodásokat, miért szükséges tehát, hogy Amerika elsősorban Arafatnak nézzen a körmére, és ne Izraelt győzködjé további engedményekért.

Noha a galambok számára a szexbotrány inkább aggodalmak okozója volt, alapjában véve ők is hasonlóan reagáltak. Az AIPAC, amely az amerikai zsidó szervezetek tömkelegében Izrael érdekvéviselőjére hivatott, ugyancsak lázas lobbizásba kezdett a kongresszus befo-

Monica Lewinsky és Benjamin Netanjahu. Eszter és Mordeháj?

Bill Clinton, Dávid király és Mose Dajan

1959-ben egy dühödt férj levélben felszólította David Ben Gurion miniszterelnököt: büntesse meg – az akkor katonai pályafutása csúcán álló – Mose Dajant, mert viszonyt folytat a feleségével.

– Miként lehet az ország vezetői között egy ilyen erkölcs-telen ember? – háborgott a felszarvazott férj, és követelte, hogy a miniszterelnök vonja meg támogatását Dajantól.

– Dávid király államférfiúi érdemeit sem csökkentették Batsevával kapcsolatos viselt dolgai – válaszolt határozott hangon a miniszterelnök. – Egy vezető közéleti és magán-élete két külön tartomány – szögezte le, és méltatta Mose Dajan katonai érdemeit, önfeláldozását.

Izrael állam első miniszterelnökének hozzáállását egy háló-

szobaügyhöz azóta is *példaértékűnek* lehetne nevezni Izraelben. A zsidó állam sajtója csak akkor foglalkozik efféle liaisonokkal, ha felmerül a gyanú, hogy az érintett magas rangú vezető államtitkokat fecsegetett ki a pásztoróra során. Ilyen összefüggésben jutottak a nagyközönség tudomására **Rafael Eitan** mezőgazdasági miniszter vagy **Amnon Sahak** vezérkari főnök nőügyei, de amint bizonyossá vált, hogy nincs a háttérben politika, „ejtették” az ügyet, és az érintettek karrierje egy pillanatra sem került veszélybe. Az izraeli újságírók persze számos politikus kujonkodásairól is tudnak pikáns részleteket, de nem tartják ezeket az újságba valónak – legfeljebb a komolytalan pletykalapok kapják fel őket. Az amerikai elnök nőügye körül támadt hatalmas hírverést az izraeliek csodálkozva, gúnyosan szemlélték, némi lenézéssel a szenzációhajhász amerikai sajtó iránt.

Az erősen amerikanizálódó izraeli társadalom e tekintetben az európai hagyományokhoz áll közelebb. Utóbbiak szép példája volt **Mitterrand** elnök hosszas házasságon kí-

lyásos tagjainál: mérsékeljék az Izraelre gyakorolt amerikai nyomást. Paradox módon azonban e baloldali szervezet is a kongresszus jobboldali, republikánus honatyaít kereste meg elsősorban, akik től inkább számíthat Izrael pártfogására.

Washingtoni látogatása során maga az izraeli kormányfő is erősen igyekezett eszmét cserélni kongresszusbeli elvbarátaival. Ennek hatására (is) mintegy három tucat törvényhozó írt kemény hangú levelet **Madelaine Albright** külügyminiszternek, amelyben azt javasolták, hogy az Egyesült Államok mindenekelőtt olyan terroristák kiadatását kérje a *Palesztin Autonómia* hatóságaitól, akik amerikai állampolgársággal is rendelkező izraelieket gyilkoltak meg.

Az Izrael-barát lobby e szakadatlan nyomásgyakorlással végül is elérte, hogy a szenátus közel-keleti ügyekkel foglalkozó albizottsága napirendre tűzte az oslói megállapodás palesztin részről történt megsértését és az erre válaszul meghozandó esetleges szankciókat. Utóbbiakból persze nem lett semmi, a lobby annyira nem erős, hogy szankciókat kényszerítsen ki, de a taktikai ellenlépés hasznos volt. Időt nyertek a folyamatos belviszályokkal küszködő izraeli kormány számára, amelyet akkor épp **David Levy** külügyminiszter távozása rendített meg.

A gyorsan elenyésző szexbotrány napjaiban sokan hitték, hogy az elnök pozíciói tartósan meggyengülnek, a kongresszus pedig megerősödik. Ez annál is inkább motiválta az Izrael-barát lobbyt, mert Clinton elnök viszonya az izraeli vezetőkkel korántsem olyan szívélyes, mint a **Rabin**-kormány napjaiban. Bill Clinton a legutóbbi izraeli választások előtt nem rejtette véka alá, hogy a Munkapárt győzelmének jobban örülne, mert benne látja biztosítékát az amerikai közreműködéssel tető alá hozott békefolyamat folytatásának. Midőn a palesztinokkal folytatott tárgyalások holtpontra jutottak, az amerikai vezetők ebben a Netanjahu-kabinettel kapcsolatos fenntartásaik bizonyítékát látták – hiába hivatkozott az izraeli kormányfő az egyezmény palesztin részről történt sorozatos megszegésére. Az elnök továbbra is elkötelezett Izrael iránt, de jelenlegi vezetőjét (vezetőit) már nem kedveli annyira, mint két elődjét – ami semmiképp sem hasznos az ország szempontjából.

A Lewinsky-ügy végül semmi tartós ha-

tást nem gyakorolt az amerikai politikára. Bill Clinton megerősödve került ki a hisztériából. Am hogy a botrányhoz annak mulékony napjaiban milyen vérmes remények fűződtek, azt tanúsítja egybeköt **Ehud Olmert** jeruzsálemi polgármester bejelentése, amely szerint a komoly válságot okozó híres *Har Homa*-i építkezés átmeneti szünet után újrazedődik, Netanjahu miniszterelnök támogatásával. A Jasszer Arafat washingtoni látogatására időzített közlemény megfigyelők szerint egyértelműen arra utalt, hogy az izraeli jobboldal felbátorodott Bill Clinton átmeneti megrendülését látva – hiszen Har Homa mindig szálka volt az amerikai elnök szemében.

Az Izraelt támogató amerikai lobby újabban furcsa szövetségesekeket mondhat magáénak. Egyre hangosabban hallatja hangját a zsidó állam mellett a keresztény fundamentalisták 70 millióra becsült tábora – illetve annak egyes vezetői. A XVII. század zordon protestáns Amerikájának e kései utódai, akik a hajdani jó erkölcsöket kérik számon a fogyasztói nihilbe süllyedt Amerikán, ideológiájukban gyakran kulcsszerepet tulajdonítanak Izraelnek. Januári washingtoni látogatása során Netanjahu miniszterelnök egy konferencián olyan meleg fogadtatásban részesült Izrael keresztény támogatói részéről, amit liberális amerikai zsidóktól ma aligha kap meg. A jobboldali **Morton Klein** úgy vélte, Netanjahu ott keres szövetségest, ahol talál. A 70 milliós közösség támogatása igen értékes, főként akkor, amikor a liberális amerikai zsidók közül egyre többen fordulnak el a jelenlegi kormánytól.

vüli kapcsolata. A francia közvélemény nem botránkozott meg azon, hogy az elnök temetésén megjelent szeretője és házasságon kívül született gyereke is.

A Clinton elnök iránti megértés persze Izrael barátjának is szól. „*Veled vagyunk, chavér!*” – tudatták a botrány napjaiban nagy plakátok Tel-Avivban, utalva az elnök **Jichak Rabin** temetésén elhangzott szavaira: „*Salom chavér!*” Még a radikális baloldali és feminista **Sulamit Aloni** sem szőtt egy szót sem a szexbotrány ügyében – sokkal fontosabb volt az, hogy Clinton támogatója az Aloni elképzelése szerint helyes békefolyamatot.

Amilyen árgus szemmel figyeli az izraeli közvélemény a politikuskok közéleti botlásait, annyira nem érdeklik a magánügyek. Amikor Benjamin Netanjahu olyan főügyszót nevezett ki, aki hajlandó volt a Sasz-párti koalíciós partner korrupt ügyeit elsüllyeszteni, a baloldali közvélemény egy emberként hördült fel és követelte a miniszterelnök lemondását (aki végül megúsza annyival, hogy vissza kellett von-

nia a kinevezést). Amikor Netanjahu a leleplezéstől félve nyilvánosan meggyóna egy házasságon kívüli kapcsolatát, a közvélemény hamar napirendre tért az ügy felett és még az ultraortodox szavazók bizalma sem rendült meg (Netanjahu ettől félt igazán).

Egyes izraeli szociológusok az országban meglévő erős macho férfiszemlélet számlájára írják a balkézről folytatott kapcsolatok fölötti jóindulatú szemhunyaszt. A feminista mozgalom itt jóval gyengébb, mint a legtöbb nyugati országban, a házasságon belüli erőszak kérdése viszonylag rövid ideje foglalkoztatja a közvélemény liberális részét. A békefolyamat, az ideológiai-etnikai megosztottság kérdései olyan súlyal nehezedenek a köztudatra, hogy mellettük a boldogabb nyugati országokat foglalkoztató ügyek másodlagosnak tűnnek. A nyugati országok polgárai unalmukban foglalkoznak mindenféle nőügyekkel. Am Izraelben az ország védelméért felelős Amnon Sahak tábornokot, ha jól végzi a dolgát, nem fogják holmi szoknyahistóriák miatt pellengérré állítani.

Hérvilág

EXODUS HÁROM ORSZÁGBÓL

Az utóbbi hónapokban hetven zsidó vándorolt ki Irakból, s telepedtek le Angliában és Hollandiában – adta hírül az Izrael Televízió. Ugyancsak innen tudhatták meg a nézők, hogy az Öböl-háború után nyolcvan zsidónak – akik katonatisztek, határőrök és vámosokat fizettek le – sikerült az ország illegális elhagyása. Ma még 57 zsidó él Irakban. A zürichi *Israeltisches Wochenblatt* arról ír, hogy Asszad szíriai elnök 1992-es washingtoni látogatása óta diszkréten folyik a kivándorlás, az elmúlt években több ezer zsidó hagyta el Szíriát. Többségük az USA-ban települt le. Ugyancsak a svájci zsidó lap közli, hogy a kivándorlási tilalom enyhülésének hatására évtizedek után ismét érkeztek alijázók Kubából.

BERN: ZSIDÓ ÁLLAMFŐHELYETTES

A svájci parlament az addigi külügyminisztert, **Flavio Cottit** választotta meg 1998-ra az ország legmagasabb közjogi méltóságára, míg helyettese – belügyminiszteri rangját is megtartva – **Ruth Dreifuss** lett. A svájci alkotmány szerint az alelnök lép az addigi elnök helyébe, ha annak hivatali ideje lejár. 1999-ben Dreifuss asszony lesz Svájc államfője. Elnöki tisztséget galutban még nem töltött be zsidó.

PRÁGA: A LEGRÉGEBBI SÍRKŐ

Prágában már a X. századtól kezdve éltek zsidók, de ennek tárgyi bizonyítékát nem találták az elmúlt hetekig, míg egy régi ház lebontásakor héber betűs sírkőtöredékeket találtak a pince falába épülve. Régészek megállapítása szerint a kövek hétszáz évesek. A helyi zsidó múzeumban helyezték el a megmaradt darabokat.

SZENTPÉTERVÁR: LÉGI JÁRAT ISRAELBE

A második legnagyobb orosz város és Eilat között közvetlen repülőjárat indult. A gépek, míg el nem készül az eilati repülőtér kifutópályája, a szomszédos Jordán Akkabában szállnak le és fel.

OLASZORSZÁG

Új „betéresi törvény”

Itália nagy hagyományú zsidó közösségében megnőtt a feszültség a régi vágású, toleránsabb vezetők és az elmúlt évtizedekben betelepült ultraortodoxok között. A viták a betérés kérdésében éleződtek ki.

A milánói zsidó közösségben fokozódott a feszültségek. Rabbik és szülők állnak a barikád mindkét oldalán. A kérdés, ami megosztja őket, a zsidó apától és nem zsidó anyától született gyermekek státusa. A szembenállás mélyén azonban komolyabb különbségek húzódnak meg: a régi, magát ortodoxnak nevező, ám liberális szellemiségű olasz zsidó közösség, mely büszke sok évszázados történetére, tradícióira, nyitottságára, szembezevül a viszonylag új keletű ultraortodox közösség rabbijainak és tisztségviselőinek nyomásával. A konfliktus kiváltó oka a közösség iskolája, amely különböző okokra hivatkozva bezárta kapuit azok előtt a gyerekek előtt, akiknek az anyja nem zsidó és nem is akar betérni. A szembenállás gyökere azonban az „ős-olasz” zsidók és az elmúlt évtizedekben döntően muszlim országokból érkezett hittestvéreik közti ellentét.

A vita októberben robbant ki, mikor az itáliai rabbik tanácsa ajánlásában arra intette a híveket, ne fogadják el olyan gyerekek betérését a zsidóságba, akiknek az anyja nem zsidó és nem is akar az lenni. A múltban Milánó és Róma ortodox vallási tanácsai (Olaszországban nincs bejegyzett reform- vagy konzervatív zsidó közösség) gyakorta elfogadták tizenhárom év alatti gyerekek betéresi kérelmét, függetlenül nem zsidó anyjuk szándékaitól. Ilyenkor az apa indítéka volt a döntő: ő tagja volt a hitközségnek és gyermekét is szerette volna annak normái szerint nevelni.

A rabbitanács új ajánlása egy hosszabb folyamat végpontja. Néhány évvel ezelőtt a Milánóban működő *Chabad* (ismertebb nevükön: lubavicsi) rabbik kezdték megkérdőjelezni a közösség, általuk túlságosan liberálisnak ítélt, betéresi politikáját. A helyi rabbínatus lassan magáévá tette a lubavicsiak szemléletét, és végül az országos tanácsot is meggyőzte ennek helyességéről.

Az ügy azonban ezzel korántsem zárult le, hiszen az új „vezérfonal” lehetetlenné tette számos vegyes házasságból származó gyerek bejutását a közösség jó hírű iskolájába. (A sokkal rövidebb ideje működő lubavicsi iskola még nem olyan vonzó a szülők szemében.) Az iskola hosszú ideig a kohéziós erő egyik fő forrása volt a közösségben, mert minden zsidó szülő számíthatott arra, hogy gyermekét fölveszik. Az iskolában tanuló gyerekek közt vannak számosan olyanok is, akik maguk tértek be a zsidóságba, keresztény családban született anyjuk nélkül. *„Ez halachikusan elfogadható – magyarázza Giuseppe Laras, Milánó főrabija –, ha a szülők őszinte ígéretet tesznek, hogy olyan légkört teremtenek otthon, amely kedvez a hagyományhű zsidó életmódnak. Ám a mai engedékeny világban már alig valószínű, hogy a vegyes házasságban élő szülők ígéretükhöz híven valóban olyan otthonot teremtenek, melyben a parancsolatokat meg lehet tartani. Ezért ha egy gyerek ma a zsidó iskolába akar járni, akkor anyjától is elvárják, hogy zsidó legyen, mert csak így hihető, hogy otthonában a hithű zsidóság légkörét törekszik megteremteni.”*

A döntést követően azonban a kívül rekedtek szülei felháborodottan követelték, hogy gyerekeiket vegyék föl az iskolába. A milánói hitközség hírlevelében haragos levélírók magyarázták, hogy ha ezek elől a gyerekek elől elzárják a zsidó tanulás útját, akkor ragaszkodó, tisztességes embereket rekesztenek ki a közösségből. A hírlevél egy olyan esetet is ismertetett, amikor egy gyerek fölvetelét a fenti okok miatt megtagadták, miközben idősebb testvére az iskolában tanul, ahová a liberálisabb érásban még bejuthatott.

Laras rabbi a szemrehányások ellenére is kitart az új irányvonallal mellett, ama azonban ígéretet tett, hogy külön oktatási intézményt hoznak létre az ekképp kívül rekedt fiatalok és szüleik számára, továbbá hithű zsidó családok „adoptálják” majd őket, hogy sabbatkor és az ünnepeken megismerkedhessenek a zsidóság légkörével. Ennek ismeretében a tizenharmadik életévüket betöltött fiatalok felelősen dönthetnek majd a betérés dolgában.

Az ortodox szemlélet témyerése éket

vert a rabbik közé is. Az itáliai rabbik doyenje, a nagy tiszteletnek örvendő **Elio Toaff**, a római rabbikar feje (akit a magyar közönség elsősorban a pápával létrejött találkozók során láthatott) nem volt jelen azon az összejövetelen, ahol az ominózus döntés született. Toaff rabbi szerint nem szabad a konkrét tényektől függetlenül döntést hozni: bizonyos esetekben igenis betérhet a gyermek akkor is, ha anyja nem követi a példáját. A római rabbinátus szóvivője úgy nyilatkozott a *Jerusalem Report* újságírójának, hogy – miként a múltban – ezután is minden esetet külön, érdeme szerint fognak megvizsgálni és aszerint döntenek majd.

*

A betérés ügye a 31 ezer főnyi olasz zsidóság két eltérő hagyományú csoportját állította szembe. Az „öslakosok” nem számítják magukat sem az askenáz, sem a szefárd zsidókhoz, ők a zsidóság azon ritka kisebbségéhez tartoznak, amely kétezer éves múltra tekinthet vissza egyazon városban. Ők Rómában voltak már az askenáz, majd a szefárd zsidóság genezisének idején is. Hivatalos tagozódásuk szerint ortodoxok, de annak toleránsabb, engedékenyebb válfajához tartoznak. A másik oldalon egy főként Milánóban izmosodó csoport áll, melynek tagjai a hetvenes években vándoroltak be Iránból, Líbiából, Libanonból. A hagyományos közösségekben felnőtt bevándorlókat eljlesztette a vegyes házasságok 50 százalékos aránya az őshonos olasz zsidóság körében és az asszimiláció ellen hatékony gyógyszerek találták az ultraortodoxiát, még annak lubavicsi (tehát kelet-európai, askenáz) változatát is, amelyek sokkal rigórozusabb magatartást követnek, elsősorban épp az iskolázás terén.

Az őshonos zsidók közül sokan a toleráns, humanista itáliai hagyományaikat féltik. A firenzei közösség feje, **Dora Liscia Bemporad** nemrég elhunyt rabbijuk, **Moshe David Cassuto** példáját említi, aki a hagyományos zsidó műveltségben és a világi művészetekben, filozófiában egyaránt otthon volt – amint az Firenze városának szülőltééhez illik. „Itt soha nem volt ellentét vallásosak és nem vallásosak közt – magyarázza Bemporad. – Mind egy családhoz tartozunk. Pedig hozzánk is érkeztek bevándorlók Kelet- és Nyugat-Európából egyaránt. De mind elsajátították az iteni hagyományokat, és olasz zsidók lettek.” Az újonnan jöttek viszont egyáltalán nem érzik szentnek az itáliai hagyományokat, és úgy vélik: a verseny jót tesz mindenkinek.

Elio Toaff rabbi hanukagyertyát gyújt. Elenzi a mindenkire kötelező szabályt

Az „öslakosok” egy része most attól tart, hogy az újonnan jöttek vallási buzgalma, jóval intenzívebb zsidósága aláássa az ő hitelüket, ezért – ha félszívvel is – valamelyest követik az ultraortodox vonalat. A velencei Chabad közösség feje, **Rami Banin** rabbi, aki jemeni származású (!) úgy véli, a nagyobb vallásosság mindenképpen jót tesz. „Milánóban 3-4 ezren követik az olasz hagyományt, de közülük csak egy töredék jár zsinagógába, míg az ultraortodoxok hat zsinagógát töltenek meg, ahol mindennap van minjen. Miért ne lennének különböző irányzatok egy közösségben? A kihívás jót tesz a régi vágású zsidóknak is. Az a hajdani egység, amiről olyan nosztalgikusa beszélnek, valójában csak azt jelentette, hogy az ő kezükben volt a hatalom.” A másik oldal viszont neheztel a lubavicsiak kijelentéseiért, melyek szerint az

olasz hagyomány csak vegyes házassághoz és asszimilációhoz vezet. Szerintük éppenséggel a modern világban járatos, zsidó és világi műveltséggel egyaránt rendelkező rabbiknak van esélyük, hogy a fiatalokat visszavezessék a közösségbe. „Nem lehetünk rabjai annak az ultraortodox elképzelésnek, hogy ami mérsékelt, az egyenlő az asszimilációval! – hangsúlyozza az egyik toleráns olasz zsidó. – Éppen a zsidóság, a zsidó kultúra fellendülésének kezdetén vagyunk, és ennek nagy része az olasz hagyományon alapul. Tucatjával fordítják a zsidó tudományos műveket olaszra. A fiatalok megtöltik a tantomákat. Idén Velencében megrendezték a zsidó kultúra fesztiválját. A szekuláris római Buber-társaságban az ősi forrásokat tanulmányozzák.”

Jövőre választások lesznek az olasz zsidó közösségben. Az eddigi elnök, **Tullia Zeevi** leköszön, és még nyitott a kérdés, hogy a két tábor melyike szerzi meg az elnöki tiszteletet.

Zsidó televízió Párizsban

Évtizedek óta nézhetők zsidó témájú műsorok a francia állami és területi televíziók különböző csatormáin, márciusban azonban önálló adó indult, a *Television Francaise Juive*. Húsz munkatárssal láttak a feladathoz az államtól kapott évi 25 millió frank (hozzávetőlegesen 350 millió forint) támogatással; a költségek nagyobb hányadát pedig a hirdetések és jelentős vállalatok támogatása biztosítja.

A *Television Francaise Juive* a napi többszöri hírszolgálatában az aktuális, általános bel- és külföldi események mellett beszámol Izrael és a világ zsidó közösségeinek eseményeiről. A zenei adásokban egyaránt szerepel liturgikus, klezmer és afrikai eredetű népzene, valamint zsidó komponisták művei: az operától a rockig.

A párizsi szerkesztőket segíti, hogy már működik stábjuk Jeruzsálemben, Londonban, Kölnben. Az adások a műhold közvetítésével foghatók francia Kanadában és Izraelben, ahol százezren értenek franciául.

Keresik a kapcsolatot az egyes országok televíziós zsidó szerkesztőseivel, hogy a nem távoli jövőben többnyelvű diaszpóratelevízióvá fejlődhessenek.

A „mártírok” és a „szörnyeteg”

Izrael az iszlám szélsőségesek szemével

Másfél évvel ezelőtt – alighanem izraeli közreműködéssel – levegőbe repült **Jehja Ajas**, több, Izrael ellen elkövetett bombamerénylet kitervelője és irányítója, a „mémök” (miként hívei gyengéd humorral nevezték). Temetésére tisztelőinek sokezres serege vonult föl Gázában, és kezükben Koránnal esküdtek bosszút Izrael ellen. A külső szemlélő számára, aki nem részese a konfliktust övező indulatoknak, e roppant harag és gyűlölet nehezen érthető: Jehja Ajas végül is több tucat ártatlan izraeli felrobbantásában játszott kulcsszerepet, és most azzal a fegyverrel végeztek vele, amit ő használt Izraellel szemben. Ha a palesztin radikálisoktól nem is várta el senki, hogy meggyászolják az izraeli polgári áldozatokat, arról azért tudhattak, hogy bálványuk maga választotta háborúban állt Izraellel, a háborúban pedig a dolgok normális menetébe tartozik, hogy az ellenség visszalő (ez esetben robbant). Ilyen körülmények között egy harcost ártatlan áldozatként siratni, akinek vére bosszúért kiált az égre – legalábbis meglepő.

Az indulatok kanalizálása

A magyarázat a szélsőségesek konfliktusértelmezésében rejlik. Eszerint az ő oldalukon csak mártírok és áldozatok vannak, a másik oldalon pedig csupa megtestesült sátán. Ebben az értelmezési környezetben szükség van a konfliktus fenntartására, amit mártírok termelésével lehet a leghatékonyabban elérni. (Az izraeli polgári áldozatok e felfogás szerint természetesen nem mártírok.) Az önmagát felrobbantó fanatikus képe ott lóg számos boltban, iskolában, mecsetben, mozgósító példaképül az ifjúság számára. Ennél már csak az jobb, ha a mártír az izraeliek kezétől pusztul el – ilyenkor még bosszút is lehet esküdni Koránnal a kézben, aminek mozgósító ereje felülmúlhatatlan.

Az izraeli sajtó számos alkalommal számolt be arról, hogy a Palesztin Autonomia hatóságai a nemzetközi segélyek formájában odapumpált százmilliók nagy részét elsikkasztották, hogy különböző rendű és rangú tisztviselői önkényeskednek, hatalmukkal lépten-nyomon visszaélnek.

Ilyen körülmények között a lakosságnak saját vezetői ellen kéne lázongania – ha ott az európai felfogás lenne az uralkodó. Ám a palesztin társadalom nem temelte ki azokat a modern intézményeket (független bíróság, szabad sajtó stb.), melyeken át saját vezetőit kordában tarthatná és ezáltal saját sorsát a kezébe vehetné, logikus, hogy továbbra is az ellenségkeresés és bünbakállitás a feszültségek levezetésének legkézenfekvőbb útja. A projekció segít az indulatokat a megfelelő irányba kanalizálni: Izrael az ellenség, a palesztin nép minden nyomorúságának oka; akkor lesz minden jó és szép, ha Izrael nem lesz többé. Az izraeli zászlók rituális égetése (időnként magas rangú palesztin tisztviselők jelenlétében); csuklyás, baltás felvonulások; **Szaddám Huszein** éltetése és biztatása, hogy rombolja le Tel-Avivot – mind ennek a projekciónak a megtestesülései.

Persze ezeken a rendezvényeken nem százezres tömegek vesznek részt, csak néhány száz vagy ezer radikális. Ezt megnyugtatónak is találhatja, aki nem veszi észre, hogy a palesztin társadalom indulatai csupán ezen az egy szelepen át, csakis ebbe az irányba füstölögnek ki. Olyan gyűlések, tüntetések, haragos kiáltások nem hallhatók, nem láthatók, melyeken saját vezetőikre szórnak átkokat a palesztin polgárok (noha a „polgár” kifejezés nem éppen találó a jogaikban erősen korlátozott, kilátástalan szegénységben élő, szélsőségek felé hajszolt emberek esetében).

Egyiptom – egy tisztább projekció

Miután a palesztinok napi konfliktusban vannak Izraellel, a rengeteg sűrűdést, konfliktust sokan a feszültségek tényleges forrásának vélik. Egy határral tovább lépve a projekció működésének tisztább formáját láthatjuk működés közben. Egyiptomban, mely hivatalosan békében él Izraellel, és amelynek lakossága gyakorlatilag semmiféle kapcsolatban nem áll a zsidó állam polgáraival, a gyűlölködő hangok lépten-nyomon tetten érhetők. **Ehud Jaari**, a *Jerusalem Report* baloldali arabszakértője is kénytelen volt

keserűen megállapítani, hogy az egyiptomi médiában ismét a gyűlölet nyelve vált uralkodóvá – méghezváz nemcsak az izraeliekkel, hanem általában a zsidókkal szemben. **Mubarak** elnök *Nemzeti Demokrata Pártjának* hivatalos orgánuma az elmúlt év novemberében a főszerkesztő aláírásával közölt egy publicisztikát. A szerző ebben kijelenti: „Hasonlóan sok millió egyiptomihoz, én sem bírok elviselni semmit, ami zsidó... A zsidók népe híres arroganciájáról és fanatizmusáról.” Jaari egy másik lapot is idéz, mely címlapján dicséret szavakkal illeti azokat a boltosokat, akik kitétték kirakatukba a „Zsidóknak tilos a bemenet” feliratú táblát. A kairói *Al-Azhar Egyetem* feje, **Muhammad Husszein Tantavi** sejk, aki rangjánál fogva hagyományosan az iszlám világ legnagyobb vallási tekintélyének számít, kijelentette: „A zsidók a szerződészeges népe. A zsidók természetük-nél fogva csalók. Megölték a prófétákat. Allah harcolni fog ellenük egészen a holtak föltámadásának napjáig.” A dolgok ma már odáig fajultak, hogy amikor **Dzsihan Murad** libanoni énekesnőről azt kezdték híresztelni, hogy zsidó származású, az egyiptomi Információs Minisztérium azonnal utasította a rádióállomáso-

Bensőséges pillanatok: amerikai zászlót égetnek teheráni tüntetők...

kat: ne játsszák a lemezeit. A bojkottól csak a libanoni követség levele mentette meg az énekesnőt, amelyben tanúsították „tisztá arab vérét”. Az ilyen hírek mellett már csekélységnek tűnik a mostanában a holocausttagadásban jeleskedő **Roger Garaudy** francia filozófus meleg fogadtatása. Garaudyt egyiptomi látogatása alkalmából a legmagasabb rangú állami vezetők és a legtekintélyesebb társadalmi szervezetek vezetői fogadták szívélyesen, Franciaországban közfelháborodást keltett könyvét pedig az állami könyvvásáron díszhelyre érdemesítették.

A fentiekben különösen az ijesztő, hogy mindez nem elsősorban állami ideológia, amit ráerőltetnek a társadalomra, hanem sokkal inkább az állam hajlik meg a társadalmi nyomás hatására. Hiszen az állam feje, **Mubarak** elnök többször járt már Izraelben, találkozott **Netanjahu** miniszterelnökkel, nem az Izrael-ellenes keményvonalasok közül való tehát. Sokkal inkább annak mondhatók az értelmiségi elit – nem csak az iszlám papság! – szervezetei. Az egyiptomi ügyvédi kamara, az újságíró-szövetség tagjai nem hogy izraeli kollégáikkal nem állnak szóba, de még azon arab kartársaikkal sem, akik bármiféle kapcsolatot tartanak fenn a zsidó állammal vagy annak bármely szervezetével. Az újságíró-szövetség nemrég azért zárta ki két tagját, mert részt vettek az izraeli *Salom Aksav* (Békét most) mozgalom egyik demonstrá-

cióján. (A *Salom Aksav* köztudomásúlag minden más izraeli szervezetnél elkötelezettebb az arab-izraeli megbékélés iránt.) Jelenleg Egyiptomban csak a politikai és gazdasági elit egy része hajlik a többé-kevésbé normális együttélésre a zsidó állammal. Az értelmiség, a papság – a tömegek számára mértékadó rétegek – élesen Izrael-ellenesek.

A „szilárdság frontja”

Miután Egyiptom diplomáciai kapcsolatban áll Izraellel, legalább a vezető politikusok tartózkodnak az egyértelműen Izrael-ellenes kijelentésektől. Azokban az országokban, ahol az anticionizmus a hivatalos doktrína része, ilyen önmérsékletre természetesen nincs szükség. A Nyugat-ellenes iszlám ideológia fellegvárában, Iránban Izrael szidalmazása a napi politikai rutinhoz tartozik. Az ottani terminológia szerint „kizsákmányoló cionista rezsime” emlegetnek Izrael állama helyett, amely „rákos daganat az iszlám világ testén”. A holocaust tagadása – vagy jelentőségének bagatellizálása – szintén az Iráni Iszlám Köztársaság politikai hagyományaihoz tartozik. Természetesen nem maradhatnak el a nagy zsidó világ-összeesküvés toposzai sem: **Bill Clinton** újrávalasztását követően Irán ENSZ-képviselője úgy nyilatkozott a Teheran Timesnak, hogy „Clinton választási költségeinek 70 százalékát a cionista irányultságú zsidó közösség fizette”, és hogy az amerikai hivatalnokok többet törődnek Izrael érdekeivel, mint a saját országukéval. **Jichak Rabin** meggyilkolását az iráni mé-

dia „isteni bosszúként” üdvözölte az *Iszlám Dzsihad* vezére, **Fati Sikaki** haláláért, és az iskolákban valamint az állami hivatalokban süteményt osztogattak.

Ha lehet, még brutálisabb a hangnem a Szaddám Huszein vezérelte Irakban. A *Babel* című napilap, melyet Szaddám legidősebb fia, **Udai** ad ki, cikket közölt, mely bírálta azokat, akik a zsidók tengerbe hajítását javasolják. „*Akik tudnak úszni, azok túlélhetnék*” – szölt az ellenvetés. Három nappal később ugyanebben a lapban egy szerkesztőségi cikk megismételte azt a gyakran hangoztatott állítást, hogy „*Szaddám föl szabadítja Palesztinát és megöli a zsidókat*”. Az *Al Dzsuhurija* című kománypap azt írta, hogy Izrael az AIDS exportálásával akarja elpusztítani Európát.” (Az AIDS 1997-ben a palesztin sajtóban is megjelent: „*Értésüléseik*” szerint izraeli orvosok több tucat palesztin kisgyermeket oltottak be szándékosan AIDS-vírussal.) Nem érdekes túl hosszan idézni az iraki sajtóból: a náci sajtó zsidókra szórt vádjai köszönnek vissza – Izraelre átdolgozva. Ennél nem sokkal visszafogottabb a hangnem az egykor „haladó arab országok” néven aposztrofált rezsimekben: Szíriában és Líbiában. Jóval mértéktartóbban bírálják Izraelt Tunéziában vagy Marokkóban: azokban az országokban, amelyek már valamiféle kapcsolatot létesítettek a zsidó állammal.

A bűnbak

Miután az Izrael iránt legellenségesebb országok, mint Irán vagy Irak távol vannak a zsidó államtól, semmiféle kapcsolatot nem tartanak fenn vele, és zsidó la-

...géppisztolyos felvonulás Gázában

Hírek

MÓDOSÍTOTT SZABÁLYZAT

Az izraeli hadsereg módosította szabályzatának azt a pontját, amely szerint női katonák nem léphetik át az ellenséges vonalakat. Az új rend szerint a légierő bevetésre induló gépein női orvosok is utazhatnak, hogy szükség esetén ellássák a sérülteket.

BLOKÁD Az Egged busztársaság sofőrjeinek egy csoportja február közepén autóbusszaival lezárta Tel-Aviv egyik főutonalját, tiltakozásul amiatt, hogy a kormány a társaság eddigi monopóliumának megszüntetését tervezi. A gazdasági liberalizáció szellemében hozandó döntés ellen a társaság vezetői és alkalmazottai már hónapok óta tiltakoznak – nemegyszer igen vehemens formában. Az Eggednek nyújtott állami támogatás 1997-ben elérte a 800 millió sékelt (mintegy 215 millió dollárt).

A KERESLET VÁLTOZATLAN A PALESZTIN MUNKAERŐ IRÁNT

A megkérdezett izraeli vállalkozók kétharmada szívesen alapítana közös vállalkozásokat a palesztin területen létrehozandó szabadkereskedelmi övezetben – derült ki egy felmérés adataiból. Az élelmiszer-, textil-, fémfeldolgozó- és műanyagipar, valamint más, nem hi-tec területeken működő vállalkozókat az olcsó munkaerő vonzza. **Natan Scsaranszkij** iparügyi miniszter már kijelentette, hogy Izrael jövője csakis a fejlett technika lehet, a képzetlen munkaerőt igénylő gazdasági ágak napjai meg vannak számlálva, mert nem sokáig bírják majd a versenyt az olcsó bérű országokkal. A kitörés másik útja Jordánia lehet, amely normalizálta kapcsolatait Izraellel, és ahol szintén nagy tömegű olcsó munkaerő várakozik „ugrásra készen”. A kérdés csak az, hogy a rendkívül bizonytalan politikai helyzetben miként lehetséges majd hosszú távú együttműködést kialakítani; mi lesz erősebb: a gazdasági racionalitás, vagy a szélsőségesek irracionalitása?

kosságuk sem számottevő (Irakban 180 zsidó él, Iránban mintegy 20 ezer), a vad gyűlöletet nemigen lehet mással magyarázni, mint bűnbakkereséssel.

Az arab országok az „arab szocializmus” összeomlásával, a Szovjetunió szétesésével és az olajfegyver fokozatos meggyengülésével utolsó reményüket is elvesztették, hogy a „dekadens” Nyugattal fölvehessék a versenyt és elkerüljék a tőle való gazdasági függést. A szédületes tempóban fejlődő, egyre kevésbé ipari, egyre inkább információs társadalom látán az iszlám ideológusai alighanem joggal félnek attól, hogy ha országaik megnyílnak, nem csak a Nyugat termékei, hanem annak értékei is betömek társadalmukba – ez ellen nincs orvosság. A kapitalizmus ráadásul még az anyagi bőséget sem hozta el Egyiptomba vagy Iránba, azokba az országokba, ahol ma az antimodern iszlám radikalizmus tobzódik: a Nyugat gazdasági rendszeréhez való alkalmazkodás a sajátos keleti közegben kis létszámú korrupt oligarchiák és hatalmas, elnyomorodó tömegek létrejöttéhez vezetett. Az utóbbi növekedését persze elősegíti a demográfiai robbanás is – ha a piacgazdaság eredményez is gazdasági növekedést, ezt gyakran „lekörözi” a népesség robbanásszerű gyarapodása. Az egyidejűleg növekvő és elnyomorodó tömegek reménytelen helyzetükben nem találnak más vigaszt, mint a fanatikus imámok Nyugat-ellenes retorikáját. Így az iszlám mai napság az első számú antimodernizációs ideológiává lépett elő: a kudarcot vallott arab szocializmussal és az elutasított nyugati életformával szemben az egyetlen vonzó alternatíva a kilátástalan szegénységben élők tízmilliói számára.

A mozgósító-megváltó ideológiáknak természetesen bűnbakra is szükségük van: ezek egyik legfontosabbika Izrael. Hogy miért ez az ország bizonyult alkalmasnak e szerepre, annak számos oka van.

– Izrael az „iszlám világ testében” jött létre 1948-ban, majd egy évezreden át iszlám uralom alatt lévő területen. Ezt az arab országok területtráblásnak tekintették, és ennek megfelelően reagáltak.

– A modernizációellenes ideológusokat mindig irritálták a zsidók hallatlan sikerei a modern világban. A kilátástalan szegénységben vergődő, a modern világ bonyolult technikáit nem ismerő, de annak eredményein ámuló iszlám tömegek is szívesen hallgatják azt a magyarázatot, hogy Izrael gazdasági (és katonai) sikereit tisztességtelen módszereknek, össze-

esküvésnek, mások kiszípolozásának, az amerikai zsidó lobby segítségével köszönheti.

– A zsidó állammal való normális együttélést – sok más tényező mellett – gátolja az a biztos tudat is, hogy a nyitott határok Izrael gazdasági befolyásának roppant megerősödését hoznák magukkal. Izraelben az egy főre jutó nemzeti össztermék meghaladja a 16 ezer dollárt, a szomszédos arab országokban viszont a háromezret sem éri el. Tőkeerős és a közel-keleti viszonyokat jól ismerő izraeli cégek úgy nyomulnának előre az arab gazdaságokban, mint ahogy azt Közép-Európa nem egy országában tették a zsidó vállalkozók a XIX. században. Ez az iszlám papságban és az értelmiségben is erősíti azt a meggyőződést, hogy Izrael a Nyugat előretolt bástyája az iszlám világ szívében.

– Az amerikai zsidóság nagy befolyása és egyértelmű kiállása Izrael mellett a zsidó világ-összeesküvés rémképét idézi fel. A Nagy Sátán szerepét az antimodern ideológiákban természetesen az Egyesült Államok tölti be, de a világ-összeesküvés eszméje segítségével könnyű Izraelt és a zsidókat tényleges mozgatóknak megtenni, hiszen – úgymond – Amerikát is a zsidók irányítják. Izrael azért is jobb célpontja a gyűlöletnek, mert kisebb, könnyebben megfogható és nem olyan veszélyes – közvetlenül Amerika ellen tömi nem mindig tanácsos.

– A Korán éles zsidóellenes kitételei, melyekkel nyugodtabb időkben nem sokat foglalkoznak, efféle konfliktushelyzetekben kellő ideológiai municiót szolgáltatnak a gyűlölködéshez.

*

Az iszlám világ Izrael-ellenes fenekedése tehát ebben az ideológiai környezetben érhető meg. Izrael az iszlám országok (és kisebb mértékben az egész harmadik világ) köztudatában hasonló helyzetbe került, mint a zsidók az elmúlt századforduló Európájában: a modernizációnak csak hátrányait érző tömegek őt teszik meg bűnbaknak bajaikért. A cionista ideológusok egyik nagy reménysége megmaradt ábrándnak: hiába lettek a zsidók „olyanok, mint a többi nép”, saját országgal, rendőrséggel, bűnözőkkel, parasztokkal – a bűnbak szerepétől nem sikerült megszabadulniuk.

Gadó János

* Lásd: Gadó János: Terroristák, vagy államférfiak? A bombamerényletek és a palesztin állam. *Szombat*, 1997. szeptember, 10. oldal.

** Antisemitism World Report, 1996. 285. oldal.

Jubileumi készülődés

Izrael Állam megalakulása 50. évfordulójának ünnepségei már áprilisban elkezdődnek, és hónapokon át tartanak. A programokból ismertetünk néhányat az izraeli turisztikai minisztérium és a bonni *Allgemeine* információja alapján.

A május 14-i évfordulóra meghívják az Izraellel diplomáciai kapcsolatokat tartó országok vezetőit, s ugyancsak az állam vendége lesz a Jad Vasem ötezer kitüntettje, akiket a parlamentben, a Kneszetben köszöntenek. Április 28-án, az emlékezés napján Jeruzsálemben, Tel-Avivban, Jaffán, Beerseván és Kirját Smonában katonai parádékon tisztelegnek az elmúlt évtizedek hősi halottainak emléke előtt.

A kulturális rendezvények között lesz a héber dalok fesztiválja. Az eseményre a Genezáreti-tó partján kerül sor, míg a Holt-tengemél, a Masszada-hegy lábánál tartják a Masszada című történelmi daljáték ősbemutatóját, és ott adnak koncerteket az Izraeli Filharmonikusok, a Clevelandi Hangverszenekar és még több külföldi együttes. Az évente szokásos Jeruzsálemi Könyvhét az előzőeknél is gazdagabb lesz: több újdonság jelenik meg, és ismét kiadják az elmúlt évtizedek leg-sikeresebb műveit.

A programban feltűnően sok a népünnepély. Április 30-án, a függetlenség napján a tengerpart számos pontján mulatsá-

got rendeznek, míg a Judeai-hegyekből Jeruzsálembé tartó kétnapos felvonulást piknikkel, táborüzekkel, műsorokkal szakítják meg. A galileai Horpiban négy napon át az izraeliek egymásnak mutatják be azoknak az országoknak a művészetét, ízeit, ahonnan maguk vagy felmenőik tértek vissza az őszijországba.

Már 30 ország egy vagy több divattervezője jelezte részvételét manőkenjeivel az elítelt nemzetközi gálán. A protokollrendezvények mellett a legtöbb televízió ennek közvetítésére jelentette be igényét.

Tudományos ülésszakon vitatják meg az ország számos politikai-társadalmi problémáját, ezek között a vallás szerepét az állam életében, az askenázi-szefárd viszonyt, Izrael és a diaszpóra kapcsolatát, különös tekintettel arra, hogy egy évtizeden belül a zsidóság nagyobbik fele már Erecben él.

Gazdag a nemzetközi tanácskozások és kiállítások naptára: csak a gyógyítással és gyógyszerkutatással foglalkozó tudósok tizenöt kongresszust tartanak az idén Izraelben.

Várható egy széles körű amnesztiá: a rövidebb ideig tartó szabadságvesztésre ítélteteket elengedik attól függetlenül, hogy eddig mennyit töltöttek le büntetésükből, míg az öt-tíz évre elítéltek közül azokat, akik már büntetésük felét leülték.

Hírek

ÚJRA NYÍLÓ MECSETEK Jisrael Meir Lau, Izrael askenázi főrab-bija a Kneszet arab képviselőivel való tárgyalás után javaslatot tett illetékes állami szerveknek, hogy az ötven évvel ezelőtt bezárt, és ma múzeumként, közhivatalként, bevásárlóközpontként, étteremként működő mecseteket Beér Seván, Tiberiasban, Csfáton és Caesareában ismét eredeti hivatásuk szolgálatába állítsák.

HÁZASTÁRSI KÖTELESSÉG

A tel-avivi rabbitanács elfogadta egy asszony panaszát, akivel férje 1995 óta nem él házasságot. Az ítélet: helyre kell állítani a teljes házastársi kapcsolatot, ellenkező esetben öt és fél millió forintnak megfelelő bánatpénz illeti meg az elhanyagolt feleséget – adja hírül a bonni *Allgemeine*.

SZEGÉNYSÉG

A hivatalos statisztika szerint szegények azok a családok, amelyek egy főre jutó keresete nem éri el az 1331 sékelt, azaz 80 ezer forintot. E szerint 693 ezer szegény él az országban. Többségükben sokgyermekes arab család, amelyek a családi pótlék ellenére sem jutnak a szegénységi küszöb fölé.

...és ami az ünnepségekből elmarad

A *Jerusalem Report* felsorolja az ötvenedik évforduló ünnepi eseményei közül azokat, amelyek pénzühiány vagy egyéb okok miatt elmaradtak. A tervek között szerepelt volna 50 ezer diaszpórában élő zsidó fiatal kiutaztatása Izraelbe, zsidó Nobel-díjasok szimpóziuma, (nem izraeli) zsidó parlamenti képviselők találkozása. A gondok között említi a Jeruzsálemben megjelenő angol nyelvű kétheti lap a szervezési fejletlenséget: a hatáskörök összemosódását, különböző bizottságok felállítását és feloszlását, a felelősök sűrű lemondását és cseréjét. Hosszas oknyomozó riportja végén a lap arra a következtetésre jut, hogy a magyarázat elsősorban az izraeli társadalom érdektelenségében keresendő. Egy közvéle-

mény-kutatás adatai szerint a megkérdezett izraeliek hetven százaléka úgy vélte: jobb lenne az ünnepségekre szánt pénzeket a szociális gondok enyhítésére fordítani. A választók kegyeit kereső politikusok nyilatkozataiban ezek az érvek köszönnek vissza, midőn a munkanélküliségi statisztikákat lobogtatva kárhóztatják a „pazarlást”, amit szerintük az ünnepség kiadásaira előirányzott 70 millió dollár jelent.

Ama kérdésben, hogy mit is jelent cionistának lenni, ma már koránt sincs olyan egység Izraelben, mint akár tíz évvel ezelőtt; nincs olyan egységes ideológia, amely megmozgatná az egész társadalmat. Izrael kinőtt a lelkesedő kamaszkorból és belépett az ellentmondások korszakába. A békefolyamat, a nyu-

gati parti települések sorsa, a szefárd-askenázi viszony, a vallásos-szekuláris feszültségek állítják szembe a társadalom különböző csoportjait, amelyek nincsenek igazán ünneplő hangulatban. Emiatt erősen akadozik az együttműködés a külföldi zsidó közösségekkel, amelyek számára Izrael továbbra is az öntudat és büszkeség forrása. Az Izraelből érkező ellentmondásos jelzések és az izraeli vonakodás láttán a chicagói ünnepségek egyik szervezője így fakadt ki: „Ha meg akarjuk mutatni a világnak, hogy a zsidó nép létezik, akkor itt a pillanat. Izrael a valódi megváltás. Megmentettünk minden veszélyben lévő zsidót, bármely pontján élt a világnak. Lenyűgöző, amit elértünk. És nem tudunk egy születésnapit összehozni.”

VISI TAMÁS

„Képmutató farizeusok” II.

A farizeus szó a héber *parus* (t. sz. *perusim*) szóból származik, jelentése kb. „elkülönült”. A rabbinikus iratokban sok mindenre alkalmazzák a kifejezést, úgy-hogy szinte reménytelennek tűnik összes jelentésének feltérképezése. Jelelti a rituálisan tisztátalan dolgoktól való elkülönülést, a nemi élettől való tartózkodást, aszketizmust, szentséget, néha a *haver* kifejezés szinonimájaként szerepel, és helyenként tényleg „a” farizeusokat jelenti. Használják azonban pejoratív értelemben is: túlzott aszketizmus, a fölösleges, ostoba és nevetséges vallási megnyilvánulások, sőt eretnek-ség, elkülönülés az ortodox zsidóságtól. Maguk „a” farizeusok, úgy tűnik, nem szívesen használták a szót önmaguk jelölésére, inkább az írástudók (*sofirim*), bölcsök (*hakhamim*) önelnevezésekkel éltek. A jelentés bizonytalansága miatt az alábbiakban a *parus* és a *perusim* kifejezéseket lefordítatlanul hagyom.¹

A Misna Szota traktátusában található a már említett I. századi bölcs, farizeus tanító, Rabbi Jehosua ben Hananja mondása:

„Az ostoba szent (*haszid sote*), a ravasz bűnöző, a „farizeus” asszony (*isa perusa*) és a *perusim* csapásai – íme ezek a dolgok rombolják a világot.” (mSzota 3,4)

A „képmutatás” a rabbinikus forrásokban

Az ostoba szent – a Talmud magyarázata szerint – az, aki nem ismeri a Tórát, ezért hibásan okoskodik és cselekszik, még akkor is, ha szentnek gondolja magát. Például „ostoba szent” az, aki egy fuldokló nőt nem ment ki a vízből, nehogy meglássa meztelenül. Az ilyen „haszid” *am ha-arec*, azaz nem ismeri a Tórát, nem tudja, hogy az életmentés kötelessége elsőbbséget élvez². Az „ostoba szent” csak látszólag szent.

A „ravasz bűnöző”, az „isa perusa” és a „perusim” variációk ugyanerre a témára. A ravasz bűnöző ártatlannak tette magát. A *parus* – legyen nő vagy férfi – szentnek mutatkozik az emberek előtt, de valójában nem az. A Babilóniai Tal-

mud kommentárja az idézett Misna-szokaszhoz a képmutatás fogalmát kapcsolja a *perusim*hez. A Talmud először idéz egy barajtát, amely szerint a *perusim*ek hét fajtája van. Mind a hét fajta szentnek tűnhet, de a Talmud, a rabbinikus hagyomány elítéli, és nevetségesnek mutatja be vallási gyakorlatukat, valamint azzal vádolja őket, hogy csak az evilági haszon reményében igyekeznek vallásosak lenni. A hét *perusim* utolsó két fajtája a „félelem miatt *parus*” (ti. azért teljesíti a Tóra parancsait, mert fél Isten büntetésétől) és a „szeretet miatt *parus*” (ti. szereti a túlvilági jutalmat, ami a Tóra megtartásáért jár), helyzete azonban nem ennyire egyértelmű:³

„Abajé és Rava azt mondta a tannának: Hagyd ki a hagyományból a „félelem miatt *parus*”-t és a „szeretet miatt *parus*”-t, hiszen azt mondta Rav Jehuda, azt mondta Rav: Az ember mindenképpen foglalkozzon a Tórával és a micvákkal, még ha nem is *lisma* teszi ezt, mert a nem *lisma*ból eljuthat a *lisma*ig.” (bSzota 22b)

Abajé és Rava tehát megvédik a *perusim* utolsó két típusát: ők ugyan nem tökéletesek, de még lehetnek azok. Az ember inkább félelemből és haszonlelésből kövesse a Tórát, mint sehogysém. Mi a döntő különbség a *perusim* első öt fajtája és az utolsó kettő között? Az utolsó két *parus* engedelmeskedik a Tóra parancsainak (még ha ezt nem *lisma* szerint teszi is), azaz a Tóra rabbinikus/farizeus értelmezését követi, és elismeri maga fölött a rabbinikus/farizeus autoritást. Ezzel szemben az első öt fajta *parus* külön utakon jár, ők „tudatlanok” és „ostobák”, azaz olyan vallási gyakorlatokat követnek, amelyeket a farizeusok nem helyeselnek.⁴ Az első öt *parus* független a farizeus hatalomtól. A farizeus normák szerint ők nem számítanak kegyes, valóságos embereknek, de a saját normák szerint igen. Szenteknek hiszik magukat, és ami még veszélyesebb, a nép is könnyen szentnek nézheti őket...

A mantuai fametszetes haggadá egyik díszes oldala

Modellünk alapján könnyen elképzelhető, hogy a Második Szentély korában az „átlagember” egyszerre több vallási irányzat „szolgáltatásait” is igénybe vehette. Az átlagember egyaránt tisztelhetette a farizeus, esszénus, szadduceus vagy keresztény „szent embereket” is. De hogyan viszonyultak a „szent emberek” egyes irányzatai egymáshoz?

Bizonyára volt konkurenciaharc az irányzatok között (elég csak a szadduceus-farizeus vitákra utalni). A harc a hatalomért folyt, nemcsak a formális, hanem az informális hatalomért is. Az irányzatok igyekeztek a nép tiszteletét megszerezni, és a konkurens irányzatok befolyását visszaszorítani. A „szent ember” megmagyarázta az „átlagembernek”, hogy a másik irányzathoz tartozó „szent ember” nem is igazán szent, csak annak látszik, „belül viszont telve van képmutatással és gonoszsággal”...

A képmutatás-„argumentum” a „népnek” van címezve. Célja az, hogy a né-

pet „megóvja” a hamis tekintélyek követésétől. Az argumentum lényege a következő: X. Y. szent embernek tűnik ugyan, de valójában mégsem az, mert nem *lisma*, nem Isten kedvéért viselkedik jámbor módon, hanem azért, hogy hasznot húzzon abból, hogy az emberek szentnek tartják. X. Y. csak látszólag jámbor, valójában a hatalomra, a társadalmi befolyásra törekszik. X. Y. jámborságához nem párosul megfelelő belső meggyőződés, tehát X.Y. képmutató. Ráadásul vallásossága is kétségbe vonható, mert X. Y. tudatlan, nem ismeri eléggé Isten törvényeit, nincsen arányérzéke a vallási kötelezettségeket illetően, nem ismeri fel, hogy melyik a lényeges, melyik a kevésbé lényeges parancsolat. X. Y. gyakran nevenséges túlzásokba esik bizonyos vallási kötelezettségek terén, míg más kötelezettségeket (amelyek a *mi irányzatunk szerint* fontosabbak) elhanyagol.

Mint láthattuk, ez az érvtípus egyaránt megtalálható az Újszövetségben és a Talmudban. „Képmutatással”, illetve „belső meggyőződés nélküli ritualizmussal” nem kizárólag a farizeusokat vádolták meg. Ezeket a vádakokat nem speciálisan a farizeus mozgalom jellegzetességeiből érthetjük meg, hanem egy általánosabb történelmi keretből, nevezetesen abból, hogyan „működött” a Második Szentély korának zsidó vallási élete. A képmutatás-argumentumot több irányzat is felhasználta az egymás elleni harcban. Ha Jézus képmutatóknak nevezte a farizeusokat, a farizeusok ugyanezt mondhatták Jézusról. Mind az újszövetségi, mind a talmudi „képmutatás”-szövegeket ebből a perspektívából kell szemlélni.

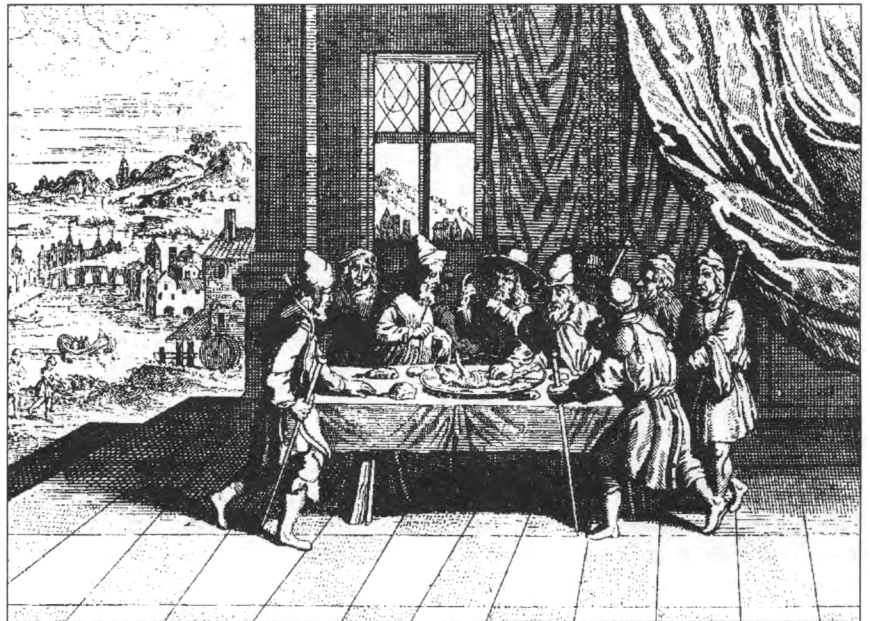
A „képmutatás” és a „ritualizmus” vádja az eredeti kontextusban nem jelentette azt, hogy a zsidó vallás szertartásai, intézményei, törvényei hibásak lennének. Az újszövetségi – és a talmudi (!) – szövegek nem azt állítják, hogy a zsidó vallás pusztán külsődleges rítusok gyakorlása lenne, hanem azt, hogy álszent gazemberek visszaélnék az emberek bizalmával, és félrevezetik a népet. Később azonban a kereszténység önálló vallássá vált, zsidó gyökereitől egyre inkább eltávolodott. Az Újszövetség révén a keresztény utókor számára is áthagyományozódtak a farizeusok ellen egykor emelt vádak, így a „képmutatás” fogalma kiszakadt eredeti kontextusából. Az új történelmi helyzetben az átörökölt vádak is új értelemre tet-

tek szert. A képmutatásvád beépült a keresztény teológiába, és meghatározta azt a képet, amelyet a keresztények a zsidó vallásról alkottak maguknak. Így jöttek létre azon előítéletek, sztereotípiák, amelyek szerint a zsidók a Törvény betűjéhez, de nem szelleméhez ragaszkodnak, a zsidó vallás pedig pusztán külsődleges tevékenységek, rítusok gyakorlásából áll stb.

A felvilágosodás nem szüntette meg az említett előítéleteket, hanem szekularizálta azokat. A felvilágosodás felfogása szerint a Legfelsőbb Lény csakis olyan dolgokat követelhet, amelyek tétől, időtől, kultúrától függetlenül minden embertől elvárhatóak. Az igazi, tiszta valláshoz nem kell kinyilatkoztatás, nem kell szent hagyomány, nem kelle-

bonák gyűjteményének tartották. A zsidóság volt a *par excellence* partikuláris vallás – szemben az univerzális kereszténységgel.⁵

A modern kutatást még ma is erősen befolyásolja a felvilágosodás vallásfilozófiája. Kanttól átvették az „univerzális vallás – partikuláris vallás” fogalom-párt, és a zsidó vallás történetét az „univerzális erők” és a „partikuláris erők” küzdelmeként szokták ábrázolni. A próféták képviselték az univerzális etikai értékeket, a minden embernek szóló üzenetet, ezzel szemben a Törvény hívei a zsidóság rituális elkülönítésén fáradoztak; ők a partikuláris (csak zsidóknak szóló) üzenetet dolgozták ki. A „prófétavallás” és a „törvényvallás” közötti állítólagos küzdelem végül az

A pészach-barány elköltése, az 1695-ben Amszterdamban rézmetszetekkel nyomtatott haggadából

nek rítusok, hanem csak józan ész. A józan ész pedig univerzális: minden ember – kulturális meghatározottságtól függetlenül – *ugyanazzal* a józan ésszel rendelkezik. Csakis az számít tehát az „igazi” vallás parancsának, amelyet az univerzális ész ír elő – minden más tartalom nélküli, pusztán külsődleges vallási tevékenység, vagy babona.

A felvilágosodás gondolkodói a kereszténységben, vagy annak egy „megtisztított” formájában látták az univerzális észvallást. A zsidóságot illetően viszont újra működésbe lépett a „képmutató farizeus” ősrégi sztereotípiája. A zsidó vallást a felvilágosodás idején általában tartalmatlan rítusok és ósdi ba-

utóbbi javára dőlt el. A farizeusok beteljesítették a partikularista tendenciákat: a Talmud a zsidó vallás beszűkülésének nagyszabású dokumentuma. Ezzel szemben a zsidóság univerzális értékeit a diadalmas kereszténység fejlesztette tovább.⁶

Fontos látni, hogy a „törvényvallás” és a „prófétavallás” közötti ellentétet nem az ókori szövegek alapján, hanem a felvilágosodás vallásfilozófiájának hatása alatt konstruálták meg a tudósok. A fent ismertetett elképzelés a zsidó vallástörténetről végső soron szintén a képmutatás sztereotípiára vezethető vissza. Mindenesetre hasznos lesz megvizsgálni azt, hogy miért vált a zsidóság a Törvény vallásává. Véleményem szerint a források alapján egyszerűen nem igazolható, hogy bármiféle konfliktus lett volna egy „prófétavallás” és egy

„törvényvallás” között. A megoldást tehát máshol kell keresnünk.

A Törvény vallása

Josephus Flavius beszámolójának legzavarbaejtőbb mozzanata az, hogy a három vallási irányzatnak filozófiai tanításokat tulajdonít. A „zsidók filozófiai irányzatai” a szabad akarat kérdéséről vitakoztak: az esszénusok – Josephus szerint – tagadták a szabad akarat meglétét, és a végzet uralmát hirdették, a szaduceusok szerint nincs végzet, hanem minden az emberi választáson múlik, a farizeusok pedig köztes álláspont-ra helyezkedtek: tanításuk szerint a végzet hatalma és a szabad akarat egyaránt érvényesül (A zsidók története XVIII, 1).

A szabad akarat problémája Arisztotelész óta állandó vitatémája a görög filozófiának. De vajon komolyan vehetjük-e Josephus állítását, hogy a Második Szentély korának zsidó vallási vezetői is bekapcsolódtak ebbe a vitába? A középkori teológia felől tekintve természetesnek tűnhet ez, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a középkori értelemben vett teológia még nem született meg Josephus korában.

Josephus modellt állít fel a zsidó vallásról; hellén olvasóközönségének hellén fogalmakkal magyarázza el a zsidók vallási tagolódását. A holt-tengeri tekercsekben hasonló jelenséggel találkozunk. Az egyik kumráni barlangból előkerült *Náhum-kommentár* szerzője ugyanazt próbálja kifejezni, amit Josephus, csak nem a görög filozófia, hanem a Biblia nyelvén írja le a kor vallási megosztottságát. A kumráni szöveg szerint Izrael három törzsre szakadt: Efraim (=farizeusok), Manasze (=szaduceusok) és Juda (=esszénusok) törzsére.⁷ Josephus „filozófiai irányzatai” éppúgy nem szó szerint értendőek, mint ahogy a kumráni irat „törzsei” sem.

Josephus ugyanis – ellentétben például Maimonidesszel – nem tesz különbséget filozófiai és vallási vita között. A filozófiai vita a résztvevőktől független igazság elérésére törekszik: nem az számít, hogy „kinek van igaza”, hanem az, hogy „mi az igazság”. Ezzel szemben a vallási vita akörül forog, hogy „kinek van igaza”, hogy melyik vallási csoport útmutatásait kell követni. A vallási viták értelme nem az „objektív” igazság felderítése, hanem a tekintély, a „nép” feletti ellenőrzés elhódítása és megvédelmezése. Míg a filo-

zófiai érvelésben elvi okokból nem használhatóak autoritásérvek, addig egy vallási vitában jóformán csak autoritás-érvekkel találkozunk. Egy hitvitában fő kérdés az, hogy ki áll összhangban a legfőbb tekintéllyel, Istennel. Az általunk vizsgált korszakban mindenki számára evidencia volt, hogy a régi idők nagy szentjei biztosan Istennek tetszően viselkedtek, ezért a kérdés úgy fogalmazódott meg: ki áll összhangban a régi hagyományokkal?

Forrásaink alapján úgy tűnik, hogy a zsidó vallási irányzatok mindegyike tradicionalistának tekintette magát. A viták során tradicionalista érveket használtak egymás ellen. A farizeusok valószínűleg azért hittek a feltámadásban, mert őseitől örökölték ezt a hitet; a szaduceusok pedig azért vetették el a feltámadást, mert káros újításnak látták azt: a Biblia legtöbb könyvében ugyanis nincs szó feltámadásról. A vita nem a jelenről vagy a jövőről, hanem a múltról szólt. Nem az a kérdés, hogy lehetséges-e a feltámadás, hanem az, hogy hittek-e őseink a feltámadásban (ha igen, akkor nekünk is hinnünk kell benne minden más megfontolástól függetlenül). A probléma voltaképpen az volt: levezethető-e a Töréből a feltámadás tana?⁸

A tradicionalista szemlélet miatt vált a judaizmus a Törvény vallásává. A zsidó vallási vezetők egyszerűen arra törekedtek, hogy a múlt vallási intézményeiből lehetőleg mindent megőrizzenek. A Tóra számukra egy elem volt a múlt vallási hagyományai közül; a Tórárt nemcsak olvasták, hanem szövegét megtanulták, vagyis fejből tudták. A külső hatalmak megszüntethették a királyságot, elpusztíthatták a Templomot, betilthatták a vallási ünnepeket, de egy könyvet elpusztítani, az emberek memóriájából kitörölni már nehezebb feladat volt. A Tóra bizonyult a vallási hagyomány legéletképesebb elemének. Ezért a Templom lerombolása után a vallási élet középpontjába fokozatosan a Tóra tanulmányozása került. A judaizmus a Törvény vallásaként maradt az utókorra, ezért a tudomány számára a Tóra értelmezésével kapcsolatos viták ragadhatóak meg a legjobban.

A szóbeli Tóra

A farizeizmus tehát a zsidóság informális vezetői között egy szellemi irányzat volt. A farizeus irányzat eredetéről, keletkezéséről gyakorlatilag semmilyen információnk nincs. Josephus Flavius

nem ír keletkezésükről – valószínűleg már ő sem tudott erről semmi bizonyosat –, hanem kialakult irányzatként mutatja be őket Joannész Hürkanosz uralma idején (i. e. II. sz.).⁹

Az irányzat eredetét illetően tehát csak feltételezéseink lehetnek. Mindenesetre a farizeus mozgalom elhelyezhető egy nagyszabású, hosszú ideig tartó, világtörténelmi jelenség, a hellenizmus keretein belül. Feltételezésünk szerint a farizeus mozgalom létrejötté a zsidó vallás hellenizálódási folyamatának része volt.

A hellenizmus első évszázadaiban egy újfajta jogi szisztéma kezdett kialakulni. Rómában a törvények szövegével és azok értelmezésével „amatőrök”, „laikusok”, azaz nem hivatásos jogászok is kezdtek foglalkozni.¹⁰ Az i. e. I. századra Rómában már virágzó jogi iskolákat találunk, ahol nem hivatásos jogászok oktatnak a saját jogértelmezési hagyományuk alapján. Az „iskolákra” nagy hatással volt a görög filozófia és retorika. A római jogot a hellén racionalizmus szellemében alkották újjá. Az „amatőr” jogtudósok befolyása – intellektuális fölényük miatt – egyre növekedett. A közvélemény lassanként már elvárta a hivatásos jogszolgáltatóktól is, hogy jogi képzettségük legyen. Az – amatőr – jogi iskolák elképzelései fokozatosan teret nyertek a hivatalos bíróságokon is.

Ezek az iskolák a törvények szövegének értelmezésével, jogi hermeneutikával foglalkoztak. Több irányzat alakult ki, amelyek saját értelmezési hagyományaik alapján interpretálták a törvényeket. Egy idő után már magát az értelmezési hagyományt is jogképző tényezőnek, mintegy törvénynek tekintették. Ezért az írásba foglalt, „hivatalos” törvények ellenpárjaként a jogi iskolák értelmezési hagyományait gyakran „íratlan törvénynek” nevezték.

Josephus Flavius „A zsidók története” (*Antiquitates Judaicae*) c. művének XIII. könyvében elbeszéli, hogy az egyik Hasmoneus uralkodó, Joannész Hürkanosz, katonai győzelmei után lakomát ült, ahol konfliktusa támadt a farizeusokkal. Ezért – noha korábban ő maga is a farizeusok „tanítványa” volt – elpártolt tőlük, és a szaduceusok irányzatához csatlakozott.¹¹ Josephus munkájában itt tűnnek fel először az „irányzatok”, ezért rövid magyarázatot fűz a történethez:

„Most még azt akarom megjegyezni, hogy a farizeusok szóbeli hagyomány

alapján sok parancsot megtartottak a nép számára, amelyek nincsenek fölvéve Mózes törvénykönyvébe. A szadduceusok felekezete elveti ezeket a parancsokat, és azt állítja, hogy csak az az érvényes, ami meg van írva a törvénykönyvben, az őseitől megmaradt hagyomány azonban érvénytelen. Emiatt súlyos nézeteltérés és civakodás támadt köztük, és ebben a szadduceusok mellé álltak a gazdagok, azonban a nép nagy tömege a farizeusokhoz csatlakozott.” (XIII, 10, 6; ford.: Révay József.)

A farizeusokról tudjuk, hogy informális hatalmuk volt. (Természetesen farizeusok is tölthettek be hivatalos funkciókat, de egy farizeus nem hivatali tisztsége miatt farizeus.) Tudjuk továbbá, hogy „a törvények pontos értelmezésével” foglalkoztak,¹² és hogy saját szóbeli hagyománnyal rendelkeztek, amelyet autoratívnek tekintettek. Ezt a hagyományt később „szóbeli Tórának” (*Tora se-be-al pe*) nevezték, szembeállítva az írásbeli Tórával (*Tora se-bi-ktav*), azaz a Pentateuchusszal.

Mindezek alapján kézenfekvőnek tűnik, hogy a farizeus irányzat keletkezését a római jogi iskolák kialakulásának analogiájára képzeljük el. A két folyamat ugyanabban az időszakban, párhuzamosan zajlott. A történeti kérdés az, hogy mikor kezdtek el „amatőrök” foglalkozni a Pentateuchus magyarázatával, és – ami a fontosabb – mikor kezdték el saját értelmezési hagyományukat jogforrásnak tekinteni. Amikor ez a két jelenség előállt, akkor jött létre a farizeus irányzat.

A „hagyományról” Josephus azt állítja, hogy előírásokat, parancsokat tartalmazott, amelyek nem voltak a Pentateuchusban leírva, ezért a szadduceusok nem, viszont a nép többsége betartotta őket. A „hagyomány” tehát az írott Tórától határozottan különbözött. A későbbi rabbinikus szövegek magyarázata szerint Mózes a Sínáj hegyén nem egy, hanem két Tórát vett át, egy írásbelit (*Tora se-bi-ktav* – a Pentateuchus), és egy szóbelit (*Tora se-be-al pe* – a hagyomány). Feltételezhető, hogy már a farizeusok is Mózesre vezették vissza a hagyományt, ha a *Tora se-be-al pe* kifejezést még nem is használták. Ez az elképzelés különböztette meg őket az összes többi irányzattól. A szóbeli Tóra koncepciója a leglényegesebb elem a farizeusok definíciójában. A farizeusok azt a szellemi irányzatot alkották a zsidóság informális vezetői között, amelyik elfogadta a kettős Tóra tanát.¹³

A farizeus-szadduceus vita valószínűleg ebben az esetben is tradicionalista érvek körül forgott: a szadduceusok káros újításnak tekintettek minden olyan törvényt, amely nem a Pentateuchusból származott. A farizeusok ezzel szemben bíztak a népben. Feltételezték, hogyha egy szokás, egy hagyomány meggyökeresedett a nép között, akkor az a régi idők nagy embereinek véleményét tükrözi, és végső soron Mózesre megy vissza. A Tóra szövege sokféleképpen magyarázható. Értelmezhetjük úgy a bibliai parancsokat, hogy összhangban legyenek a hagyománnyal, és úgy is, hogy nem; hogy melyik a helyes magyarázat (ha egyáltalán van ilyen), azt nehéz eldönteni. A Tóra értelmezése (*derasa*) túlságosan

szerbe foglalni és a Tóra szövegéhez kapcsolni. A Biblia magyarázata során az volt a céljuk, hogy a Tóra szövegéből kiindulva egy működőképes, racionális jogi-vallási rendszert alkossanak: „amit az értelmes megfontolás alapján jónak tartanak, azt cselekszik, és egyáltalán kötelességüknek tartják az ész parancsainak engedelmeskedni.” (Josephus, uo.) Ez a szisztéma volt a farizeusok nagy alkotása, amelyen a Templom lerombolása után kialakult rabbinikus judaizmus, és végső soron a mai zsidó vallás is alapszik.

A hagyományt két módon tanították. A régebbi módszer, a *midrás* a Biblia szövegének magyarázatához kapcsolta a szóbeli hagyomány anyagát (amelynek egy része a Bibliától telje-

„Elérkezett a reggeli Smá ideje” – mondták a tanítványok. Bné Brak-i bölcsek olvassák a haggadát. Középkori ábrázolás

bizonytalan dolog, ahhoz, hogy annak alapján az ősi hagyományokat eltöröljük. Inkább a hagyományt kell vezérfonalul használni a Pentateuchus értelmezéséhez. A farizeusok a szadduceusokban látták a káros újítókat.

A szóbeli hagyomány több forrásból állt össze.¹⁴ Fontos komponense volt a szokás (*minhag*), a nép körében ténylegesen létező vallási-jogi gyakorlat. Magába foglalta a politikai hatalom (király, főpap, Szanhedrin) által hozott rendelkezéseket (*takana*) és a precedenseket (*masze*) valamint a Tóra exegéziséből származó törvényeket. A farizeusok ezt az anyagot próbálták megformálni, racionalizálni, egységes, átlátható rend-

sen függetlenül jött létre). A Templom lerombolása után vált elfogadottá a másik hagyományozási forma, a *halákha*. A *halákha*-gyűjtemények praktikus célt szolgáltak: a bibliai szövegektől elszakítva, tematikus elrendezés szerint közölték a szabályokat, parancsokat (*halákhá*). Később – az i. sz. II. század végétől kezdve – a szóbeli hagyományt kanonizálták. Több évszázados folyamat során jöttek létre a szóbeli Tórát tartalmazó rabbinikus iratok: különféle *midrás*gyűjtemények (*Mekhilta*, *Szifra*, *Szifré* stb.), halákhagyűjtemények (a legnevezetesebb a Rabbi Jehuda ha-Nászi által alkotott *Misna*, valamint egy másik gyűjtemény, a *Toszefta*). Ezek közül a *Misna* vált a legtekintélyesebb forrássá. A későbbi korok terjedelmes magyarázatokat fűztek a *Misnához* (*gemará*), melyeket a

Jeruzsálemi és a Babilóniai Talmudban gyűjtötték össze.¹⁵

Elméletek a farizeusokról

A farizeusokkal kapcsolatos elméletek elsősorban arra a kérdésre keresik a választ, hogy a farizeusok azonosak voltak-e a *haverim*mel. A *haver* (héb. „társ”, „társult tag”) szó eredetileg olyan embert jelölt, aki vállalta azt, hogy rituálisan tiszta állapotban étkezik. A *haver* ellentéte az *am ha-arec* (héb. „a föld népe”), aki nem teljesíti ezeket a követelményeket. A Misna és a Toszefta *Demaj* traktátusaiban részletes szabályozás található a *haverim* helyzetéről: a *haver* nem étkezhet együtt az *am ha-arec*ccel, és az élet más területein is csak korlá-

Első szövegünk azt állítja, hogy az *am ha-arec* ruhája tisztátalan a *parus* számára, második szövegünk pedig azt látszik implikálni, hogy az *am ha-arec* öltözete tisztátalan a *haver* számára. Ezért valóban megalapozottnak tűnik, hogy ez esetben a *parus* szó ugyanazt jelenti, mint a *haver* (a hagyományos értelmezők egy része is ezen a véleményen van)¹⁷.

Ezért a legelterjedtebb elméletek szerint a farizeusok azonosak voltak a *haverim*mel, rituálisan elkülönültek, elzárkóztak a nép nagy részétől, akiket megvetettek és *am ha-arec*nek bélyegeztek. Valóságos szektát, „asztaltársaságokat” alkottak, és őrájuk más törvények vonatkoztak, mint a nép többi részére. A

A Cháméc szertartás egy holland zsidó házbán (Bernard Pickart, 1725)

tozva érintkezhetnek egymással. Ha egy *am ha-arec haver* akart lenni, három *haver* előtt kellett fogadalmat tennie, hogy a Leviticusban található tisztasági törvényeket megtartja.

A legelterjedtebb tudományos nézet azon a feltevésen alapszanak, hogy a farizeusok azonosak a *haverim*mel, ugyanis a Misnában – úgy tűnik – a *parus* szó a *haver* szinonimája. Ezt az állítást két Misna szakasz összevetésével szokták igazolni.¹⁶ Az egyik szerint:

„Az *am ha-arec ruhája tisztátalan (midrasz) a perusim számára...*” (mHagiga 2,7)

A másik szerint:

„Aki vállalja azt, hogy *haver* lesz, az nem adhat el *am ha-arec*nek folyékony vagy száraz (élelmiszert), nem vehet tőle folyékony (élelmiszert), nem vendégeskedhet *am ha-arec*nél, és amaz nem vendégeskedhet önála a saját öltözetében.” (mDemaj 2,3)

farizeusok ugyanis kiterjesztették a papi törvényeket önmagukra: magukra váltalták, hogy rituálisan tiszta állapotban étkeznek (ezt a követelményt a Tóra csak a papok számára írja elő), így saját otthonukat a jeruzsálemi Templomhoz hasonló szentséggel ruházták fel. A farizeusok tehát „demokratizálták” a zsidó vallást, amikor a szentség privilégiumát kiragadták a papok kezéből és a „laikusokra” is kiterjesztették, másrészt ez az az jár, hogy merev ritualizmusuk révén elszigetelődtek a nép nagy részétől. Éppen ezért bírálja az Újszövetség olyan keményen őket. Ezek a főbb elemei a hagyományos farizeusértelmezésnek, melynek leghatásosabb összefoglalását Jacob Neusner nyújtotta.¹⁸

A fenti elképzeléseket azonban nem

lehet összhangba hozni azzal, amit a forrásokban találunk.¹⁹ Először is a *haver* szó aligha szinonim a farizeussal. Igaz ugyan, hogy a fent idézett Misna szakaszokban a *haver* szinonimájaként szerepel a *parus* kifejezés. De mint azt láttuk, a *parus* sokjelentésű szó, amely nem feltétlenül jelenti a farizeusokat, sőt helyenként kifejezetten nem farizeusokra vonatkozik. Továbbá a *haverim* egy rituális kategóriát jelöl, míg a farizeusok, szaduceusok stb. szellemi irányzatokat alkottak. *Haver* az, aki tiszta állapotban étkezik, függetlenül attól, hogy farizeus, szaduceus vagy keresztény. A gondolat nem tesz tisztátalanná. Egy 3. századi babilóniai amóra, Rav Abaje szerint voltak szaduceus *haverok* is (bNidda 33b). Ők bizonyára nem voltak farizeusok, így a farizeus nem lehet ekvivalens a *haver*rel.

Tarthatatlan az az elképzelés is, amely szerint a farizeusok „kiterjesztették” a papi tisztaság törvényeit. A mai halákhá szerint a Leviticusban található tisztasági törvények elsősorban a papokra és a lévítákra vonatkoznak, meghozzá a templomi kultusszal kapcsolatban.²⁰ A templomi kultusz lerombolása óta a tisztasági törvények nagy része inaktív lett. Csakhogy a régebbi (Második Szentély korabeli) halákhá szerint – mint Gedaljahu Alon bizonyította²¹ – a Leviticusban található tisztasági törvények az egész népre vonatkoztak, és nem csak a papokra. A papi törvényeket egyáltalán nem kellett „kiterjeszteni”, mert azok elve mindenkit köteleztek.

A tisztasági törvényekkel az volt a legfőbb probléma, hogy nagyon nehéz volt őket *állandóan* betartani. Ezért már a Második Szentély korában is különösen kegyes embereknek számítottak azok, akik egész életükben a tisztasági törvények szerint éltek. A probléma egyik lehetséges megoldása volt a tisztasági törvényeket betartók (*haverim*) elkülönítése a többiektől (*am ha-arec*). A másik lehetséges megoldás pedig a törvények korlátozása, illetve hatályon kívül helyezése volt (amint ez meg is történt). A farizeusok nem kiterjesztették, hanem épp ellenkezőleg, a papságra szűkítették le a tisztasági törvények érvényét, amely eredetileg az egész népre vonatkozott.²² A farizeusok tehát nem szigorítottak, hanem könnyítettek a „nép” rituális kötelezettségein; nem merev ritualizmus, hanem józan megfontolás, és a praktikus szempontok figyelembevétele vezette őket.

Összefoglalás

A következő állításokat szerettem volna igazolni ebben az írásban:

1. A képmutatás-argumentum a keresztény-farizeus vita *retorikájához* tartozott. A keresztények és a farizeusok között *hatalmi* konfliktus volt. Mindkét irányzat informális hatalom, tekintély szerzésére törekedett. A hatalmi harc nyilvános viták formájában zajlott le. Ezek során a résztvevők megpróbálták a konkurens irányzatok befolyását visszaszorítani, a sajátjukat pedig növelni. A képmutatás-argumentum egy eszköz, egy *fegyver* volt ebben a küzdelemben. Ezzel a fegyverrel nem kizárólag a keresztények éltek, hanem más irányzatok, így a farizeusok is használták. Éppen ezért a farizeusok jellemzése során nem szabad kiindulási alapnak tekinteni a képmutatásvádakat.

2. Szakítanunk kell azzal az elképzeléssel, hogy a farizeusokra „merev ritualizmus”, „szórszálhasogatás”, „külső vallásosság” lett volna jellemző.

3. A farizeusok nem egy „elkülönült”, bezárkózott szektát alkottak, hanem a nép valódi, tekintélyes vezetői voltak.

Az izraeli Hagana 1948-ban kiadott különleges haggadája, amelyet a harcosok körében terjesztettek

4. A farizeusok legfőbb célja az volt, hogy egy működőképes, racionális választási-jogi rendszert hozzanak létre (*Tora se-be-al-pe*).

5. A „szóbeli Tóra” koncepciójának megvan a maga párhuzama a római jogban. A farizeusok tevékenysége beilleszkedett a hellenizmus világába.

6. Tevékenységükkel valóban megalapozták a Talmudot, és ezen keresztül a későbbi zsidó vallást.

Jegyzetek:

- 1 Vö. Rivkin, E.: „Defining the Pharisees. The Tannaitic Sources”, *HUCA* 40-41 (1969-1970) pp. 205-249. Baumgarten, A. I.: „The Name of the Pharisees”, *JBL* 102 (1983) pp. 411-428.
- 2 Vö. bSzota 21b; mAvot 2,5; bSabbat 63a; Urbach, E. E.: i. m. (11. j.) p. 579.
- 3 Meg kell jegyeznünk, hogy a barajta palesztinai változatában (jBerakhot 9,7 14b) a „szerelet miatt *parus*”-t pozitív kategóriának értik, t. i. Isten szeretete miatt, azaz *lisma parus*. A szövegben szereplő *tanna* szó olyan embert jelöl, aki I-II. századi szájhagyományokat ad tovább.
- 4 Vö. Toszafot ad loc. s. v. „*le-olam*” és Smuél Edels kommentárját (Halakhot ve-agadot MaHaRSA) ad loc. s. v. „*parus sikmi*”.
- 5 Vö. Kant, I.: *A vallás a pusztá és határain belül* (Bp., 1980) pp. 230-239 és 257-264.
- 6 Vö. pl. Eliade, M.: *Vallási hiedelmek és eszmék története II.* (Bp., 1995) pp. 215-216.
- 7 Lásd David Flusser kitűnő tanulmányát: „*Perusim, cedukim ve-esziim be-peser Nahum*” in: Dorman, M et al. (ed.): *Essays in Jewish History and Philology in Memory of Gedalyahu Alon* (Jerusalem, 1970) pp. 133-168.
- 8 Márk 12, 18-28; mSzanhedrin 10, 1. Josephus kijelentése a szabad akaratról a következőképpen rekonstruálható: Mivel a szaduceusok nem hisznek a feltámadásban, ezért az utolsó ítéletben sem, így azt állítják, hogy Isten nem ítéli meg az embereket („nincsen ítélet és nincs Bíró”), vagyis nem avatkozik bele az emberi ügyekbe, tehát az ember sorsa csakis saját döntéseitől függ (vö. az epikureus istenfelfogással és az epikureizmus vádjával). A farizeus és az esszénus álláspontjához Urbach, E.: i. m. (11. j.) pp. 227-254.

9 Ehhez: Mason, S.: „Priesthood in Josephus and the Pharisaic Revolution”, *JBL* 107 (1988) pp. 657-661, és Finkelstein, L. in: Davies, W. D. – Finkelstein, L. (eds.): *The Cambridge History of Judaism* Vol. II. (Cambridge, etc., 1989) pp. 229-277.

10 Az alábbiakhoz: Alexander, P. S.: „Quid Atheniensis et Hierosolymis? Rabbinic Midrash and Hermeneutics in the Graeco-Roman World”, in: Davies, P. R.–White, R. T. (eds.): *A Tribute to Geza Vermes* (Sheffield, 1990) pp. 101-124; Hengel, M.: i. m. (15. j.) pp. 143-152.

11 Mindazonáltal az esemény valószínűleg Alexander Jannaj uralma alatt történt, vö. Alon, G.: „The Attitude of the Pharisees to Roman Rule and the House of Herod”, in: uő.: *Jews, Judaism and the Classical World* (Jerusalem, 1977) pp. 18-47.

12 Josephus: A zsidó háború II, 8, 14. Vö. Baumgarten, A. I.: „The Pharisaic Paradosis”, *Harvard Theological Review* 80 (1987) pp. 63-67.

13 Lásd Ellis Rivkin alapvető tanulmányait: Rivkin, E.: *A Hidden Revolution* (Nashville, 1978) és uő.: „Defining the Pharisees. The Tannaitic Sources”, *HUCA* 40-41 (1969-1970) pp. 205-249.

14 Az alábbiakban elsősorban E. E. Urbach tanulmányára támaszkodom: „The Derasha as a Basis of the Halakha and the Problem of the Soferim”, *Tarbiz* 27 (1958) pp. 166-182.

15 Vö. Halivni, D.: *Midrash, Mishna and Gemara* (Cambridge, Mass. – London, 1986).

16 Vö. Schürer, E.: i. m. (16. j.) p. 399.

17 Pl. Natan b. Jehiel (lásd: *Arukh*, s. v. „*parus*”), és Maimonides: *Hilkhot tumaat okhlin* 16, 12.

18 Lásd: Neusner, J.: i. m. (2. j.)

19 Ismét Ellis Rivkin munkáira kell utalnunk (34. j.). A Rivkin-Neusner vitát összefoglalja: Baumgarten, A. I.: *Rivkin and Neusner on the Pharisees* (1990?), amely elérhető az Interneten anonymous ftp-vel: ftp.lehigh.edu; pub/listserv/joudaios-I/Articles/abpharis.

20 Lásd: Maimonides: *Hilkhot tumaat okhlin* 16, 8-11.

21 Alon, G.: „The Bounds of the Laws of Levitical Cleanness”, in: i. m. (32. j.) pp. 190-234., kül. 205-223. Neusner ezen elképzelését E. P. Sanders is bírálja, noha más kérdésekben osztja véleményét, lásd i. m. (16. j.) pp. 438-443.

22 Mindazonáltal még a középkorban is létezett az a vélemény, hogy alapvetően tilos tisztátalan élelmiszert fogyasztani, vö. *Talmudic Encyclopedia* s. v. „*hullin*” (Jerusalem, 1976) Vol. XV. pp. 540-542.

GYÖRGYI ASSZONY
HÁZASSÁG-
ÉS TÁRSKÖZVETÍTŐ
SZOLGÁLATA
TELEFON: **326-5989**
MUNKANAPOKON
8-10 ÓRÁIG
ÉS 20-22 ÓRÁIG

Ephraim Régiségkereskedés

vásárol készpénzért:

antik bútorokat, festményeket, fali-, asztali- és zsebórákat, vitrintárgyakat, színes üvegeket, porcelánokat és ezüsttárgyakat, régi perzsa szőnyegeket és csillárt. Teljes hagyatékok régiségek esetén érdekel!

Címek közvetítéséért 5% közvetítési díjat ajánlok fel.

Köszönöm a bizalmat!

Telefon: 206-3163, 8-12-ig és 14-21-ig, 06(30)401-886, egész nap

Animus és Anima

Kiss Csaba drámája a Budapesti Kamaraszínház Shure Stúdiójában

Ez olvasható a falragaszon a darab címe alatt: „Csáth Géza: *Egy elmebeteg nő naplója* című orvosi tanulmánya nyomán.”

Csáth Géza (1888–1919), a kiváló író orvos volt. Elsősorban tehát nem a szépirodalom, hanem **dr. Brenner József** „elme- és idegkórtani gyakornok” írta és jelentette meg 1912-ben *Az elmebetegségek pszichikai mechanizmusa* című könyvét. Ebben van G. kisasszony naplója, kórrajzzal, diagnózissal.

Az író-orvos (vagy orvos-író) művét azóta az irodalomtörténet sem, a szakirodalom sem igen emlegette. Mondhatni, elfeledték. Húsz évvel ezelőtti újralfedezése, az „Egy elmebeteg nő naplója – Csáth Géza elfeledett orvosi tanulmánya” című kötet **Mészöly Miklós** remekelő előszavával valóságos reveláció volt.

A színházi nézőtől nem mindig várhatjuk el, hogy tudományos tanulmányt végezzen valamely darab megtekintése előtt. A drámának önmagáért kell helytállnia, akkor és ott – az előadáson – kell elmondania, ami a drámaírás eszközeivel elmondható. Ilyen értelemben azonnal szövegezzük le: az *Animus és Anima*, a drámaírónak még fiatal (37 éves) **Kiss Csaba** első színházi műve figyelemreméltóan helytáll önmagáért. Egy Csáth Géza-rajongó persze jobban észreveszi, hogy az elmebeteg könyv bizonyos motívumai – olykor még egyes mondatai is – hogyan születnek újjá és fénylenek föl egy másik műfaj sajátos közegében, és miként segítik, hogy egy szélsőséges alapszituációból dráma szülessen.

A kétrészes mű az első világháború előtt játszódik Budapesten, egy bérház manzárdjában zsúfolva, szegényes szobájában. Itt lakik Margit, az ötvenkét éves édesanya, ágyhoz kötött, súlyos szívbeteg, aki el akarja rendezni Gizella lányát: egy kétgyermekes özvegyhez szeretné férjhez adni. Gizella másra vágyik. Egy induló szerkesztőségben ígérnek neki munkát. Naplót ír.

Az anyát lidérces álmok kínozzák, fél az elevenen eltemettetéstől (ez a motívum Cs. G. tanulmányában G. kisasszonyé!), gyakran látja régen holt férjét, Áront, aki mintha hívná... Gizella önfeláldozón ápolja édesanyját. Volt egy öccse, akinek halála után az apa „nem akart az Úr és a Sátán vetélkedésében Jób sorsára jutni”, szakított Istennel, zsákba kötötte az imakendőt, „a sábeszt”, a szent könyveket, Margitot is eltiltotta vallása gyakorlásától. Lányát pedig úgy nevelte, mintha fiú volna: mindenféle tudományokra. „Egy zsebkendőt nem tud kimosni – panaszkodik az anya –, de tizennégy évesen boncolásra járt...”

Akkor keletkezhetett Gizella lassan kibomló *paranoiája*, és súlyosodott az apa halála után. „*Gyakran úgy érzem – mondja a dráma első részében az Orvosnak –, hogy az öcsém helyett élek. Nálunk mindenki ráhagyta az életét a másokra. Ez olyan, mint egy átok. Így örökölte anyám apámtól az istentagadást. És így próbálok én hozzátörni lelkemet anyám választottjához. Hacsak csoda nem történik...*”

Nem, nem: hiába van Gizella kezében a Csodák könyve, nem történnek csodák. De halála küszöbén Margit, az anya, föllázad a holt férj zsarnoksága ellen, kibékül Istennel: előveszi a ruhásszekrénybe rejtett *chanuka*gyertyatartót, meggyújt egy gyertyát, fejére teszi a csipkekendőt, énekelni kezd...

A jelenet kísérteties azonossággal megismétlődik – az előadás egyik szép pillanataként – Gizellával is... De föltűnik a lány lelkében-tudatában a paranoia szülte „lény”, *Animus*, a férfivonásokat viselő *ellenvilág*, hogy ő legyen a lány lelkének, *Animának* parancsolója, zsarnoka, rabtartója. (Az elmeháborodott G. kisasszony naplója csakugyan *Lénynek* nevezi, nagybetűvel.)

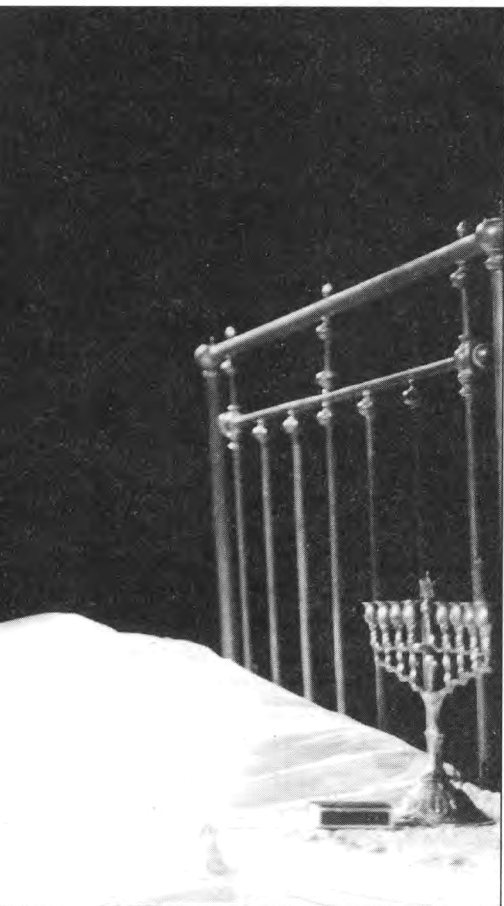
Az apa régen meghalt, most az anya is elment örökre; a vágyak, az elképzelések nem teljesülnek. Az özvegy kérő

segítene, de nem sikerül neki; az Orvos sem segíthet. Senki sem segíthet, ha az ember nem lehet azonos önmagával. Csak a magunk életét élhetjük. Másként kiteljesedik a tragédia... *Animus* lesz az úr, a győztes.

Köreset ihlette drámát írt Kiss Csaba. Mégis, úgy érezzük: nem a köreseten a hangsúly, hanem a *drámán*: az elmélyített és jól motivált alapkonfliktuson, a kidolgozott figurákon és színházi helyzeteken. A cselekmény, ahogyan halad előre, mind forróbb és feszültebb. Az özvegy kérő, König úr iróliag remekül megrajzolt alakja a teljes realitásérzékét képviseli a beteg világban. („*Minden embernek szüksége van egy minimális boldogságra. Nem sokra, valamennyire*” – mondja.) Vele szemben az Orvos: a lebegő többértelműség. („*Zárkózott, mint egy nagy fehér kavics*” – így jellemzi, nagyszerű hasonlattal, Gizella.) A lány tudatában élő *Animus* minden kísértetiességtől mentesen jelenik meg.

Megkapóan érett a dráma írójának dialógusérzékenysége és építése; a párbeszéd mondatai fájnak vagy szikráznak, de mindig előbbre visznek. A dialógusok egymásnak feszülő szavai azért oly teltek és sűrűek, mert egymástól elütő emberi

Részlet az előadásból,
Gizella szerepében Szabó Viktória
főiskolai hallgató (Fotó: Ilovsky Béla)

jellem nyilatkozik meg bennük; mind az öt szereplő a maga nyelvén beszél. Ez is olyan drámaírói készségről tanúskodik, amely feltétlenül méltánylandó.

A jelenetek egymásutánja, az alakok föl- és eltűnése valami sajátos balladai ritmust ad a műnek. Az idő múlása néha vágatónak érzik, máskor emyedten lelassul...

A Budapesti Kamaraszínház Shure Stúdiója nem „szabályos” játszóhely, nincs is színpada. Ez csak egy terem, vagy ha tetszik: nagy szoba. Közepén pedig az Animus és Anima egyetlen színtere: az a bizonyos szoba. Benne Margit hatalmas rézágya; egy kopott heverő; kis asztal; függöny mögött mosdótál és tűzhelyféle; amott egy ajtó...

Tordy Géza rendezése a legjobbak egyike, amelyeket az utóbbi években láttunk. Külön érdekesség a *hangkoreográfija*. Ahogyan a merőben más színű nő és férfigangokat – a darab öt figuráját – a drámai szituációk váltakozása szerint harmonikusan vagy diszharmonikusan

szóllaltatja meg. Ez a furcsa-szomorú zeneiség is az előadás egyik értéke.

Timár Éva lenyűgöző anyaalakítása görög tragédiák légkörét idézi. Az emlékezés, a fájdalom s a feloldódás széles skáláját játssza el. Jelenlétét ott érezzük a darab második részében is, amikor csak a fehérrel letakart, üres ágy jelzi, hol szenvedett nemrégben Margit... A még főiskolás **Szabó Viktória** kimagasló tehetség. Övé a legnehezebb feladat: Gizella sokszínű megszólaltatása. Ezzel, érzésünk szerint, megtette az első lépést egy nagyívű pályafutás felé. **Balikó Tamás** az Orvos figurájában egy konkrét alak és egy szimbólum kettősét teremt meg, azt, aki igazán ez a doktor, és azt is, amilyenek Gizella látni akarja. **Kerekes József** mint König úr, egészséget és természetességet képvisel egy törény világban. **Jakab Csaba** kézzelfogható valósággá, szinte élőlényé teszi Animust. Aki van, mert Gizella látja. És nincs, mert más senki sem látja.

Megrázó, komor darab az Animus és Anima. De az írónak és az előadás valamennyi létrehozójának köszönhetően mégsem ver le, nem csüggeszt el. Megkarcol, és magunkra ébreszt.

Dalos László

Plágium

Szellemi alkotásokat, gondolatokat, eredeti ötleteket is el lehet tulajdonítani. Ennek szomorú példáját adja az *Új Élet* 1998. február 15-i számában adott interjújában a hitközség kebelében újonnan alapított *Zsidó Idegenforgalmi és Kulturális Koordinációs Központ* vezetője, **dr. Vadas Vera**, aki a készülődő *Nyári Zsidó Fesztivál* programjából egyebek mellett szükségesnek tartja kiemelni, hogy az egész hetes rendezvény keretében „A Wallenberg-emlékparknál képzőművészeti happeninget tervezünk. A meghívott művészek olyan alkotásokat hoznak létre, melyeket augusztus 30-án nyilvánosan jótékonyági célra bocsátanak aukcióra.”

Amennyire örvendetes, hogy a hitközség, a rendszerváltás után közel tíz évvel végre felfedezte, hogy a zsidó közösség újjászervezéséért többet és többféle módszerrel lehet és kell tenni, annyira rosszízű, hogy már bejáratott programok, megvalósult jó ötletek „lenyúlásával”, idegen babérokkal ékeskedik.

1997 májusában hetedik alkalommal rendezte meg a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és folyóiratunk, a *Szombat a Zsidó Kultúra Napját*. Több program között az *Alef-bész happening* is helyet kapott, aminek keretében huszon-

két képzőművész a héber ábécé kisorsolt huszonnégy betűjére, azokat műveikbe illesztve hozott létre egy-egy alkotást a Wallenberg-emlékparknál, amelyek aznap este árverés keretében találtak gazdára.

Természetesen lehet véletlen egybeesés, nagy szellemek találkozása a különös azonosság megvalósult programunk és a tervezett rendezvény között, bár erre kicsi az esély. Különösen azért, mert a készülődő fesztivál szervező partnere a Zsidó Múzeum, felelőse **B. Turán Róbert** igazgató, aki tudott tavalyi rendezvényünkről, lévén arról részletesen tájékozottak.

Amit pedig **Zoltai Gusztáv**, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége és a Budapesti Zsidó Hitközség ügyvezető igazgatója mond a fent már idézett interjúban, legalábbis cinikusnak mondható:

„A **ZSIKK** nem akar konkurálni egyik olyan, tiszteletre méltó civil kezdeményezéssel sem, amelynek célja ugyan csak a magyar zsidó kultúra ápolása és terjesztése, de fontosnak és hasznosnak éreztük, hogy a központi zsidó képviselő, a **Mazsihisz** és a **BZSH** is felkarolja a kulturális és idegenforgalmi tevékenységet.”

sz. t. g.

BERLINALE 1998

Időutazások a múltban – kamerával

Előbb-utóbb mindenkit elkap a vágy, hogy megismerje múltját, gyermekora elfelejtett helyszíneit, a nagyszülők, szülők gondolkodását, vagy azt a történelmi-politikai közeget, amelyben elődeink éltek mindennapjaikat. Ez a tendencia erősödött az ideai berlini filmfesztiválon is. A vegyes színvonalú, nem sok meglepetést okozó versenyfilmek mellett feléledni látszott a dokumentumfilmek divatja. Sok izgalmas, új mű született ebben a műfajban. A dokumentumfilmek alkotói nem a piac törvényei szerint működnek. Sokan közülük több évig gyűjtik filmjükhöz az anyagot, időt, fáradságot nem kímélve válogatják ki a felhalmozott információból, képanyagból a számukra lényeges mondanivalót. Itt nincs arányban a siker – sem anyagi, sem erkölcsi vonatkozásban – a befektetett energiával. A rendezőket nem is ez érdekli elsősorban. Elszántan hisznek abban, hogy az általuk

közvetített világ: valódi. A nagy műgondal létrehozott alkotások jó esetben is csak a művészmozik elszánt közönségéhez jutnak el. Bevallom, engem is ezek a filmek érdekeltek a legjobban. Ezek közül választottam ki háromat, a berlini fesztivál Fórum programjában bemutatott alkotások közül.

Mind a három film zsidó családok élet-történetét dolgozza fel – más-más módon. A rendezők, miközben családjuk titkai után kutattak, időutazásaik során egyre mélyebbre és messzebbre jutottak múltjukban.

Lisa Lewenz, a *Levél szavak nélkül* című film rendezőjének nagymamája legfiatalabb lányával együtt 1938-ban, a Kristályéjszakát követő éjszakán Berlinből Amerikába menekült. Lewenzék,

Jeruzsálemi töredékek – Zarándokok a falnál az 1920-as évekből

Levél szavak nélkül – A Lewenz család az 1930-as évek elején Berlinben

akik Németország legbefolyásosabb zsidó családjai közé tartoztak, egyszerre veszítették el otthonukat, állampolgárságukat, kulturális közegüket és vagyonukat. Lisa nagymamája halála után kilenc hónappal Amerikában született. Sok-sok évvel később – felnőttkorában – véletlenül megtudta, hogy a padláson családjának németországi életét ábrázoló több bőrdnyfi filmtekerces porosodik.

„Amikor az egyik rokonom említette, hogy léteznek filmtekercesek, amelyeket a nagymama Berlinben forgatott csaknem harminc éven át, megdöbbentem. Sem a filmek létezéséről, sem a családom akkori múltjáról nem tudtam semmit. Ez 1981-ben történt. Megnéztem a filmeket és egy ismeretlen világ tárult elém. Amikor elkezdtem kérdegetni családom tagjait a részletekről, azonnal németre váltottak, és én akkor még nem beszéltem németül, csak angolul. Ahhoz, hogy igazán megértssem, mi történt akkor, kénytelen voltam valamelyest megtanulni németül.

Éreztem, hogy családom tagjainak életét, gondolkodását mennyire meghatározza a Németországban töltött időszak. Nagy hatással volt rám az a tény is, hogy nagymamám 1933 után is forgatott, amikor a filmforgatás teljesen illegálissá, sőt életveszélyessé vált. Joseph Goebbels

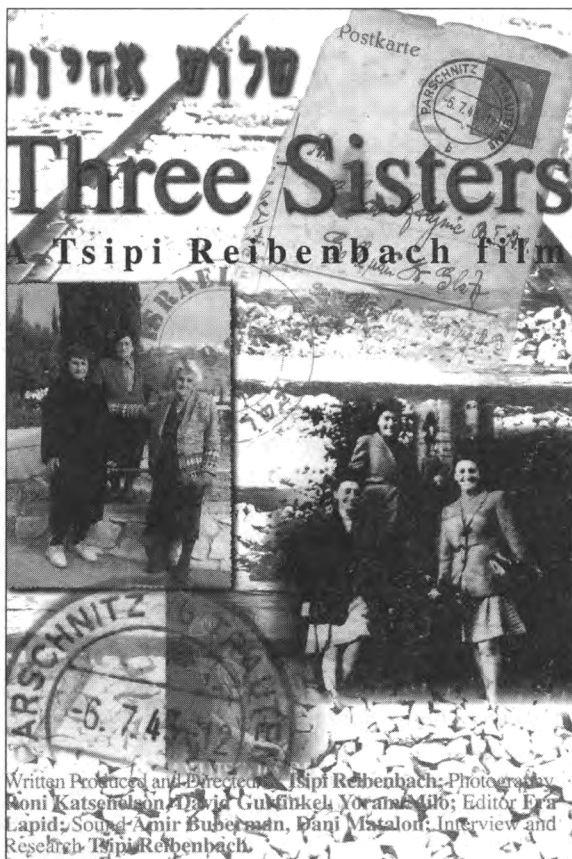

Három nővér – A film plakátja

törvényt hozott, amely szerint szigorúan tilos volt dokumentálni a zsidó közösségek sorsát. Ella az életét kockáztatta, hogy tudósítson erről a szándékosan elfelejtett időszakról. A filmtekerceken egy szabadgondolkodású család, s a szellemi élet jelentős alakjai tűnnek fel, akik hamarosan szintén elhagyják Németországot, többek között Albert Einstein, Leo Baeck rabbi, vagy Brigitte Helm színésznő."

Lisa, az Amerikában született unoka tizenhat évig kereste a választ: mi készítette a nagymamát arra, hogy filmeket forgasson. Éveket ült a vágószobában, felkereste családjának még élő tagjait, levéltárakban, könyvtárakban kutatott, elutazott Berlinbe és megkereste a filmtekerceken rögzített helyszíneket.

A *Levél szavak nélkül* a berlini filmszövetség Fórum programjában vetítették, először Európában. A filmen a két világ-

háború közötti Berlin elevenedik meg szemünk előtt. Olyasvalaki láttatja velünk Berlint a húszas, harmincas, negyvenes években, aki vérbeli filmes, aki nem mulaszt el semmi lényegest, aki a gesztusokban, a kis történetekben megtalálja azokat a pillanatok, amelyek árulkodóak, amelyek sokat elmondanak nemcsak a szereplőkről, hanem a kor atmoszférájáról is, a náci hatalomátvételéről, a félelem időszakáról. Egy elsüllyedt, elpusztított világot látunk a mozgóképen. Néhány családtag párbeszédet folytat ötven-hatvan évvel korábbi önmagával. A rendező nagy önmérséklettel tesz tanúbizonyságot, amikor a több mint húszórás – valószínűleg lebilincselően érdekes – anyagból mindössze hatvanöt perces, feszeseen szerkesztett filmet készített. Így minden pillanat felfedezés, minden pillanat többregeű.

„Ha azt kérdezik, mi az én identitásom, akkor azt kell hogy mondjam, hogy amerikai, német, keresztény és zsidó egyaránt vagyok. Kívánom, hogy mások is ilyen szemmel tekintsenek saját maguk és a világ történelmére” – mondja Lisa Lewenz, a *Levél szavak nélkül* című film rendezője, írója és producere.

Lisánál nem sokkal idősebb **Cipi Reibenbach** izraeli rendező, aki 1947-ben született Lengyelországban, és há-

ÚJ IZRAELI DOKUMENTUMFILM

Április 18–28.

ÖRÖKMOZGÓ FILMMŰZEUM
Budapest VII., Erzsébet krt. 39.

„Az izraeli valóság megalomán, szakadatlanul és hihetetlen intenzitással történnek a dolgok. Az Izraelben lejátszódó súlyos események hihetetlennek tűnnek, ha történeté próbáljuk formálni őket. Olyan valóság ez, amelyet nem lehet elfelejteni. Olyan valóság, amelyet dokumentálni kell, hogy el lehessen hinni. Talán ezért fejlődött ki annyira és lett olyan lenyűgöző – tematikailag és műfajilag egyaránt gazdag – az izraeli dokumentumfilm.” (Orna Ben Dor, az Új Film és Televízió Alapítvány elnöke)

Izrael fennállásának ötvenedik évfordulójáról az utóbbi évek díjnyertes dokumentumfilmjeivel emlékezünk meg.

Megnyitó: április 18., szombat, 18.30 ■ **Zahava Ben – Az éneklő csillag** ■ r.: Erez Laufer, 1997 ■ A kamera elkíséri Zahava Bent, Izrael legnépszerűbb énekes sztárját közel-keleti turnéján. Vendégünk Erez Laufer rendező, Orna Ben Dor, az Új Film és Televízió Alapítvány elnöke.

Április 19., vasárnap, 16.30 ■ **Feketeszenvedély** ■ r.: Ayelet Heller, 1996 ■ A film különböző vallású és életszemléletű emberek kávészakasait járja körül.

Április 20., hétfő, 19.00 ■ **Anyám első olimpiája** ■ r.: Ran Carmeli, 1997 ■ Anya és fia különös utazása az atlantai paralimpiai játékok versenyére.

Április 22., szerda, 18.30 ■ **Tűzpróba** ■ r.: Elia Sides, Nira Sherman Sides, 1995 ■ A film bemutatja a beduin közösség „sivatagi törvényét”, ami ma is élő hagyomány.

Április 23., csütörtök, 20.30 ■ **Halálos gyógyítás** ■ r.: Nitzan Aviram, 1996 ■ A film az orvosok szerepét és felelősségét vizsgálja a náci tömegpusztító gépezetében.

Április 24., péntek, 18.30 ■ **Hajrá, Beit She'an!** ■ r.: Rino Tzor, Doron Tsabari, 1995 ■ Két izraeli futballcsapat közötti elkeseredett küzdelem a nemzeti bajnokság első osztályáért.

Április 26., vasárnap, 18.30 ■ **Jenny és Jenny** ■ r.: Michal Aviad, 1997 ■ Hogyan keresi a helyét két fiatal lány az ortodox vallásosság és a világi társadalom között.

Április 28., kedd, 20.30 ■ **119 golyó +három** ■ r.: Yeud Levanon, 1996 ■ A film felidézti Izrael politikai helyzetét a Rabin miniszterelnök meggyilkolása utáni időszakban.

(A filmek bemutatása angol felirattal és magyar szinkrontolmácsolással történik.)

roméves kora óta él Izraelben. A holocaustról csak a történelemkönyvekből tud, holott három közeli rokona, édesanyja és annak két testvére, a három nővér mind holocaust-túlélő. Egyikük sem képes a múltjáról beszélni. Reibenbach úgy érzi, ez az ő feladata. Megpróbálja őket szóra bírni. Erről szól a *Három nővér*, a rendező harmadik filmje.

Ebben a dokumentumfilmben nagyon kevés dolog történik. Három idős hölgy mindennapját követhetjük. A film a csendről szól, ami a három nővért körülveszi. Múltjukat titok övezi, egymással sem beszélnek a közösen átélt történelekről. Csak temetések alkalmával találkozhatnak, és néha telefonon beszélgetnek.

Karola az öregek otthonában él, képtelen a múltjáról, képtelen a jelenéről beszélni, mintha attól tartana, hogy ha életének traumatikus emlékeiről beszélne, összeomlana, mintha emlékei némaságra köteleznék. Az élet már régen elvesztette számára vonzerejét.

Fruma, a rendező édesanyja megpróbálja leírní, mi történt velük. Naponta előveszi a teleírt cetlik halmazát, kisebb-nagyobb papírdarabokat. Idegesen próbálja őket időrendbe sorolni, de ez sohasem sikerül neki. Aztán folytatja az összefüggéstelen, kusza krónikát, amely kívülálló számára nem követhető.

Eszter elvesztett fiatalágát keresi. Serdülőkorát a táborban élte meg. Aztán a háború után azonnal férjhez ment, gyerekei születtek. Aztán hirtelen megöregedett, maga sem tudja, mikor történt. *„Az élet elmúlt, és mi semmit sem értünk el.”*

Egy csendes film a trauma feloldhatatlanságáról, egy generációról, amely lassan eltűnik a szemünk elől és csak az ilyen filmek őrzik meg őket számunkra.

A harmadik szenvedélyes filmes, **Ron Havilio**, Jeruzsálemben született 1950-ben. Képzőművészetet, színháztörténetet tanult, fotózott, majd régi épületek renoválásán dolgozott, bútorokat tervezett. 1984-ben kezdett filmezni, egy szuper nyolcas kamerával kétórás útinaplófilmet készített saját magának. Ez volt a kezdete annak a sajátos filmnyelvnek, amelyet a hatórás *Jeruzsálemi töredékek* című filmjében megvalósított. A film műfaját nevezhetjük időutazásnak, családi filmnaplónak, mozgóképes történelemnek. Bárminek nevezzük is, filmje lebilincselően izgalmas; sokadmagammal ültem végig a filmet. A film narrátora maga a rendező. Szavai nyomán a város képei, a Jaffa kapu környékén lezajlott történelmi események, a rendező családja kora-

beli fotókon elevenednek meg a filmvászonon.

„Nagyanyám, Sarina fiatal lány volt, amikor a család Szkopjéből Jeruzsálembé emigrált az első világháború idején. Az első világháború a Jaffa kaputól nézve, az ottomán hatalom utolsó éve és a brit hadsereg bevonulása 1917. december 17-én. Apám, Shlomo Havilio gyerekkori emlékei Jeruzsálem zsidó negyedébe vezetnek. Az 1927-es földrengés után a Havilio család a Jaffa útra költözött, szemben a Mahane Yehuda piaccal. A család által létesített cukorkaüzem egy új kereskedelmi központba települt Mamilába.

Shlomót magával ragadta a cionizmus eszméje, fellázadt az apja ortodox hagyományai ellen, és elhagyta a családját. Csatlakozott a Haganah földalatti mozgalomhoz, és élete összefonódott a zsidó állam létrehozásáért folytatott küzdelemmel. Titkos megbízatása teljesítése közben Egyiptomban megismerkedett Haya Rosenthallal. 1947. december 2-án egy arab tüntetés a mamilai kereskedelmi központ felgyújtásával végződött, s ez a nap volt az izraeli függetlenségi háború első napja, egyszersmind Shlomo és Haya – szüelim – esküvőjének dátuma.”

„Gyermekkoromban Jeruzsálemet le választották az ország többi részétől, barbár szögesdrótok, betonfalak vágták el a határtól, és a város szíve, a Jaffa kapu környékén félelmetes senkiföldjévé vált. Felnőttként elhatároztam, hogy megpróbálom megérteni azt a világot, amelyben születtem. Éreztem, hogy mélyen bele kell ásnom a múltba, ha követni akarom családom nyomait, boldogságuk keresésének útját egy erőszkas, változó városban. Filmem állandó utazás múlt és jelen között. Megörökítettem a látványt, arckokat, történeteket, az élet töredékeit, amelyek nélkül nem lehet emlékezni...”

Ron Havilio tizenkét évig gyűjtötte a város és a városban élő családja történetének dokumentumait. Könyvtárakat, levéltárakat, filmarchívumokat, fényképgyűjtemények tömegét nézte át, míg egy-egy rendkívüli ritkaságú képeslapra, rézmetsetre, fotóra, vagy archív filmfelvételre bukkant. Filmje végigkíséri Jeruzsálem elmúlt ötszáz évét. A képzőművész, a festő, a fotós és a filmes szemével válogatta anyagát, melynek eredményeként a családi krónikát Jeruzsálem több évszázados történelme hitelesíti egy lírai dokumentumfilmben.

Surányi Vera

Lapozgatás az interneten

Feldmájer Sándor rovata

Www.Amazon.com

Nem tudom pontosan, ki is mondta: Mi, zsidók, a könyv népe vagyunk! Hát legyen Könyv népe, itt a Te internetes oldalad, a világ legnagyobb angol nyelvű könyvajánló site-ja. Csak bird végignézni.

A USA-béli híres Barnes and Noble könyvkereskedő cég állítja össze és frissíti talán percenként is a megjelenő/megjelenő címeket.

A fő oldalon egy keresőablakkal találkozhatunk, ahol begépelhetjük a témát, a szerzőt, a könyv címét, amit közvetlenül keresünk.

Ha csak úgy érdeklődni akarunk, akkor több gomb kerül elénk:

BOOK SEARCH: ez a könyvkereső gép.
BOOK SUBJECT: témacsoportokat ad meg, de olyan hosszan, hogy apróbetűs beállításnál is legalább három oldal. Ha rábökünk a választott témára, kikeresi a könyveket.

BOOK RECOMMENDATION: kiváló ötlet: ha hajlandó vagy kitölteni egy kérdőívet, akkor az e-mail címre mindig automatikusan elküldi ajánlatait a cég.

BOOK IN NEWS: ez a BOOK in REVIEW az adott napon pástáz a megjelent kritikák között.

AWARD WINNERS: a díjnyertes könyveket ismerteti.

GIFT CENTER: ajándékozni segít.
BARGAIN BOOKS: olcsó könyvek.

BESTSELLER LIST: a New York Times listáját közli, mi volt a listavezető könyv március 13-án, Hardcover Fiction (meg fogtok lepődni) Grisham: The Street Lawyer, Non Fiction: Talking on Heaven, PAPERBACK: Grisham (megint) The Partner Non Fiction.

James Cameron: Titanic és a 3. helyen is egy Titanic-könyv, Leonardo Di Caprio Modern Day Romeo.

Na jó, hogy szó ne érje a ház elejét, itt van egy kis ízelítő zsidó témából. A „Jewish” kifejezést beírva a keresőbe, nekem kb. 50 könyvcímert adott ki. Kiválasztottam a THE BOOK OF WORDS TALKING SPIRITUAL LIFE, LIVING SPIRITUAL TALK címet, ráböktem, és eljutottam a könyv saját oldalához, ahol megtudtam, 21,95 dollár helyett megkapom 15,36-ért. De volt még egy alapos szinopszis is, több újság kommentárja és kritikája, és egy nagyon érdekes újabb keresőgép FIND SIMILAR BOOKS, ahol hasonló témájú könyvet ajánlanak, abban ismét lehet kalandozni. Így eltelik az éjszaka, és már aludnod kell, mert mindjárt reggel van, fel kell kelni, munkába menni. Persze ma sem jutsz hozzá akár rég megvásárolt magyar könyveidhez sem, melyek szomorúan várják, hogy egyszer majd elolvad őket...

Amit eddig nem írtak meg

Könyvespolc

(Junger Ervin:

Bartók és a zsidó diaszpóra.

MTA Judaisztikai Intézet,

1997. 292 oldal, 677 forint)

Igen sok könyvet olvashattunk már **Bartók Béláról**. Megismerhettük őt úgy, ahogyan mások látják, és úgy is, ahogy ő saját magát látta írásain keresztül. Olvashattuk tudományos munkáit; szavait a magyar és más népek folklórjáról, zeneszerzői tevékenységéről. Leveleit is elolvashattuk, közöttük nemcsak a kutatási s egyéb munkája során írt, mintegy „hivatalos” írásokat, hanem családi leveleit is, amelyeket édesanyjához, feleségéhez, fiához intézett. Azt hihetnők, Bartókról már mindent megírtak, ami megírható. Szóltak emberi nagyságáról, hazaszeretetről és humanizmusáról, a nemzeti és a nemzetközi zenei életben betöltött szerepéről. Ismertek családjához fűződő érzelmei, tudjuk, milyen barátság vonzotta **Kodályhoz** és a népdalokat éneklő egyszerű, szegény parasztokhoz. „Kísértük” gyűjtőútjain Erdélyben, a Dunántúlon és a Felvidé-

ken; Törökországban és Észak-Afrikában. „Átéltük” kényszerű emigrációját s boldogtalansággal átszött amerikai éveit. Elemezték kompozícióinak dallamanyagát, szerkezetét, az aranymetszés és a hidforma jelentőségét kompozíciós munkásságában. Tudjuk, mennyire szerette a természetet, a hegyeket és a patakokat, a növényeket és az állatokat, a bogarakat, lepkéket. Hallottunk arról, hogy New Yorkban, a köröngetegben mint fedezte fel kifinomult szaglőérzékelével a lovak erőteljes „illatát”. Ismertek szívós küzdelmei az antihumánus erővel, nyilatkozatai a fasiszta Olaszország és Németország politikusairól és művész-társadalmi szervezeteiről. Mi az, amit még nem tudunk róla, feltárhatunk-e még olyan, eddig nem ismert területeket, amelyek erőszakoltság nélkül kapcsolatba hozhatók Bartók kristálytisza személyiségével?

Új megvilágításban mutatja be Bartók jelentőségét **Junger Ervin** zeneszerző-zenetudós, aki huszonöt évig volt a kolozsvári zeneművészeti főiskola professzora, s húsz éve a tel-avivi egyetem tanára, ahol minden évben Bartók-kurzust vezet. Könyve angol-héber kiadása megelőzte a magyarországi megjelenést. Izraelben természetes dolog, hogy a szellemi alkotás legkülönbözőbb területeit a zsidó közösséghez viszonyítva vizsgálják. E könyv ott fontos küldetést tölt be, ahol ma Bartók a legtöbbet játszott zeneszerző, s ahol a nagy számban élő magyar zsidók nemzeti öntudatát emeli a zsidósághoz közel álló minden magyar művész vagy tudós népszerűsége.

Junger szinte napról napra követi Bartók kapcsolatát a zsidó művészekkel és mecénásokkal. Bartók elindításában, népszerűsítésében sokat tettek a Budapesten nagy lélekszámban élő gazdag és kulturált zsidó polgárok, akik örömmel karolták fel az „új idők új dalival” jelentkező művészeket, szemben a minden újdonságtól idegenkedő magyarnótás dzsentríréteggel. Bartók már zeneakadémista korában divatos lett; olyan sok jól fizető zsidó tanítványa volt, hogy méltán írta édesanyjának 1901. október 5-én Pozsonyba: „Tehát egész létemet zsidónak köszön-

hetem.” (Családi lev., 47. o.) A **Hatvany-Deutsch**-szalonnak már 1902-től szívesen látott vendége; 1918-an **Kohner** bárókék két hétre meghívták vidéki kastélyukba, s a Tanácsköztársaság bukása után **Lukács György** apja Gellért-hegyi villájában Bartók két évig élvezhette családjával a gazdag bankár vendégszeretetét, egy kétszobás lakrészben. Persze a Bartók-művek bemutatói, kiadói, impresszáriói nem par excellencé zsidók, hanem zsidó muzsikuskok, üzletemberek. E könyv több ezer zsidó kapcsolatról számol be, ezek között vannak lényeges barátságok, munkakapcsolatok. Például 1918. május 4.: Bartók **Kálmán Oszkárral**, a „Kékszakállú” basszusénekesével próbál; Bartók **Reinitz Bélának** igaz barátsággal és szeretettel” ajánlja az Op. 16-os Őt Ady-dalt; 1918. június 21.: Bartók újból találkozik **Lengyel Menyhérttel**, s véglegesen megállapodik vele a „Mandarin” megzenésítéséről; 1919. április 21., Budapest, Zeneakadémia: Bartók második szerzői estje. Ilyen és ehhez hasonló fontos találkozások mellett akadnak kevésbé jelentős kapcsolatok, mint például az, hogy az 1924. február 5-én Komáromban rendezett Bartók-zongoraestre a jegyeket elővételben **Spitzer Sándor** könyvkereskedése árulja.

Junger könyve már természeténél fogva egyoldalú (hibáktól sem mentes), de hallatlanul fontos nemcsak a magyar zsidóság részére, hanem egész nemzetünk számára is, mert benne végigkísérhetjük azt a folyamatot, amely Bartók nemzeti öntudatának és humanizmusának fejlődését mutatja az 1938-as (első) zsidótörvény elleni tiltakozásig, és a híres „budapesti végrendelet”-éig: „Mindaddig, amíg a budapesti volt Oktogon tér és a volt Körönd azoknak az embereknek a nevére van elnevezve, akikről jelenleg van, továbbá mindaddig, amíg Magyarországon erről a két emberről elnevezett tér vagy utca van, vagy lesz, rólam az országban ne nevezzenek el sem teret, sem utcát, sem nyilvános épületet; velem kapcsolatban emléktáblát mindaddig ne helyezzenek el nyilvános helyen.”

Frideczky Frigyes

Három világ találkozása

A Zs. F. M. E. Maimonides Köre 1998. május 5-én, délután és 6-án, egész nap konferenciát szervez az ELTE Természettudományi Kar kari tanácstermében (VIII., Rákóczi út 5.), *Három világ találkozása* címmel.

A konferencián neves előadók, többek között **Schweitzer József** országos főrabbi, **Schöner Alfréd** főrabbi, rektor, egyetemi oktatók, filológusok, filozófusok, teológusok beszélnek az arab-zsidó kultúráról és Maimonides rabbinikus, filozófiai, természettudományi és orvosi működéséről, valamint határáról a keresztény és iszlám világra.

A konferencia nyitott minden érdeklődő előtt.

(Folytatás a 2. oldalról)

Harmadszor: Valami korábban elképzelhetetlen történik a keresztény – elsősorban a protestáns – teológiai irodalomban. A hit kétezer éves bizonyosságait, azokat, amelyek ott állnak zsidóság és kereszténység elágazásánál és kettéválásánál, a szerzők sora döngeti, relativálja, értelmezi át, allegorizálja különböző mértékben, közöttük lelkészek is. Ám a zsidóknak nem szabad elégtételt érezniök e fejlemények miatt, és semmiféle örömet nem engedhetnek meg maguknak. A kereszténység további fennmaradása nélkül ugyanis a zsidóság és a zsidó nép elveszíti világtörténelmi jelentőségét.

Az öt pontban elsorolt valamennyi esemény és fejlemény súlya és fontossága abszolúte egyedülálló és hallatlan. A jelenkori zsidó tudat és a zsidó történel-

mi tudat egyiket sem mellőzheti, mert ezek együttesen alkotják a zsidó történelmi lét összehasonlíthatatlan mélységi dimenzióját a nem hagyományörző, illetve nem vallásos zsidók számára is, sőt különösen az ő számukra mind Izraelben, mind a diaszpórában.

A vallásos zsidó lét számára mind az őt irrelevánsnak tűnhet. Ortodox zsidók számára csupán egyetlen eseménynek volt meghatározó relevanciája az elmúlt tizenkilenc évszázadban: a jeruzsálemi szentély lerombolásának a világi időszámítás 70. évében. Ám a többi zsidók tudják, hogy amikor ez bekövetkezett, a zsidó nép háromnegyed része már Erec Jisrael területén kívül élt. A szentély lerombolásának valódi jelentőségét a történelmi zsidó lét szempontjából azon mérhetjük le, hogy a Bet haMikdas lerombolása ellen-

ére mind a diaszpórában, mind Erec Jisraelben nem kisebb, ha ugyan nem nagyobb vitalitással folyt tovább a zsidó élet, és különösen a zsidó irodalom vett nem is sejtett, évezredes jelentőségű műveket hozó lendületet.

Minerva baglyának nem mindig este kell szállnia. Egy korszak lényegét néha már akkor fölismerjük, mielőtt véget érne. Különösen érvényes ez a korszakváltásokra, amelyeket már akkor felfoghatunk, amikor még javában tartanak. Napjainkban épp ilyen korszakfordulót élünk meg: a zsidó történelem egyedülállóan sajátos pillanatát. E pillanaton elámulnunk nemcsak hogy szabad, de nagyon is kell, hogy el ne veszítsük történelmi tájékozódóképességünket és a mértékek iránti érzékünket.

Béri-Lichtner János
(Bázel)

(Folytatás a 2. oldalról)

– A vizsgálatról holnap kell jelentést tennünk, addig meg fogjuk nézni.

– *Elveszett a közel kétmillió forint áfa?*

– Igényeltünk és kaptunk is vissza áfát... Mindenféle büntetést elengedett az APEH, mert ennek a zavaros ügynek a kivizsgálásában együttműködtünk velük, és mi bocsátottuk rendelkezésükre a számlákat. Belső ellenőrzésünk szigorú szabályai szerint, mint minden munkavégzőtől, Nagy Sándortól is elkértük az adópapírját. Ezt méltányolták.

– *Miért kellett volna a hitközséget megbírságotolni?*

– Mert ez az úr nem fizette be az áfát, és eltűnt! Kint voltak a lakásán az adóhatóság emberei, és az apja közölte, hogy nem tudja, hol a fia.

– *És ki vette fel a pénztárban ezeket a pénzeket?*

– Mi csekket adtunk, azzal ment a bankba. Minden nagyobb pénzösszegeknél a kiadási bizonylatot aláírja annak az osztálynak a munkatársa, amelyiknél a munkát végezték, azután osztályvezetője, majd a pénzügyi előadó, következem én, és végül Zoltai úr.

– *Tehát ezeknél a számláknál is így történt?*

– Igen! Mindig, mindent tételesen ellenőrzünk. Ezt az APEH is méltányolta.

– *Őn beszélt Nagy Sándorral?*

– Nem, de bekértük a papírjait. Hogy személyesen hozta be, vagy küldte, nem tudom...

– *A számlákat ugyan kézzel állította ki Nagy Sándor, de egyiket sem írta alá, mégis felvehette a pénzt a bankban.*

– Nem szeretjük, ha a számlánkról külső személy vesz fel pénzt, ezért mindig ment vele valaki.

– *Ki volt az?*

– Erre két év távlatából már nem emlékszem.

*

Karádi Gábort telefonon értük el a Kozma utcai temetőben.

– *Nyilván tud arról, hogy egy sokfelé szétküldött névtelen*

levél azzal vádolja önt, hogy hamis számlákkal jogtalanul több millió forintot vett föl?

– Igen, tudok róla.

– *Ki állította ki azokat a számlákat, amelyekre a rejtélyes vállalkozónak kifizették a pénzt?*

– Fogalmam sincs. Nekem semmi közöm akhhoz, hogy a Sip utcában miként zajlik az elszámolás.

– *A temetőnek semmiféle adminisztratív önállósága nincs?*

– Nincs. Idejött ez az ember, azt mondta, hogy őt a Sip utcából küldték, én pedig nem kérdeztem, hogy kicsoda. Elvégezte a munkát, én ezt egy papíron igazoltam a Sip utcának, ettől kezdve semmi közöm az egészhez.

– *Tudna erről az emberről személyleírást adni?*

– Természetesen tudnék, de csak a rendőrségnek adok.

– *Tud arról, hogy rendőrségi vizsgálat folya az ügyben?*

– Nem tudok róla, de nem is érdekel.

*

Március 19-én munkatársunk Pécsre utazott és felkereste az illetékes hivatalokat. A városi önkormányzat ipari osztályán Nagy Sándor temetői karbantartó nincs és soha nem is volt nyilvántartva. Ugyanezt a választ kapta az iparkamarában, a kézműveskamarában, és ami a leghitelesebb: az APEH megyei és városi kirendeltségén.

Az adószám hamis, a megadott címen (Pécs, Uitz Béla u. 2.) Nagy Sándor temető-karbantartó nem lakott és nem lakik. Mindennek fényében különösnek tűnik dr. Haja-bács Júlia azon állítása, mely szerint az adóhivatal munkatársai Nagy Sándort a lakásán keresve csupán édesapjával találkozhattak, aki azt közölte, hogy fia hónapokkal ezelőtt eltűnt.

Nem hivatalos hitközségi forrásból származó információk szerint az említett összeget Karádi Gábor vette fel a Hitközség számlájáról. Kíváncsian várjuk a vizsgálat eredményét: ki végezte a temetői munkálatokat, mennyi munkát végzett, s végezetül, hová került a 9 760 000 forint?

Várai Emil